

Božidar JEZERNIK*

DUHOVNI OTAC MODERNE JUGOSLAVIJE, NJEGOV USPON I PAD U ZABORAV

Sažetak: Profesor Niko Zupanič (1876–1961), koji je sebe ponosno nazvao „ocem moderne jugoslovenske ideje”, ostavio je trag u istoriji slovenske etnologije i antropologije kao osnivač Slovenskog etnografskog muzeja i njegov prvi direktor, kao osnivač i urednik prvog Slovenskog etnološkog časopisa *Etnolog*, kao prvi profesor današnjeg Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, i kao prvi predsednik Etnografskog udruženja u Ljubljani.

Ispisivati istoriju slovenske etnologije i antropologije bez analiziranja rada ličnosti „koja je obilježila cijelu prvu polovinu dvadesetog vijeka” čini se nemogućim. Međutim, to je upravo ono što se desilo. Anonimni autor predstavljanja slovenske etnografije u *Glasniku Inštituta za Slovensko Narodopisje* (Bilten Inštituta za slovensku etnografiju), 1956. godine uspeo je da navede puna imena niza ljudi koji su s pravom zadužili ovu nauku, a da među njih nije ubrojao profesora Zupaniča. Kao što je jedan od njegovih naslednika napisao, razlozi ovih teškoća „najvjerovatnije nisu bili bez političkih elemenata”.

Ključne riječi: *Niko Zupanič, etnologija, antropologija, Slovenija*

Tokom devetnaestog veka, kada se nacionalna ideja uspostavila kao vodeća ideologija i kod Južnih Slovena, postojeće državne granice prouzrukovale su, umesto jedne velike vatre, razvoj više manjih plamena. Kako bi pojedine plamenčice povezali u veliku buktinju, južnoslovenski nacionalisti intenzivno su tragali za dokazima zajedničke prošlosti i kulture. Etnografija, istorija i arheologija dobile su važan značaj u stvaranju južnoslovenske svesti; razumevanje naroda kao zajednice po jeziku (kulturi) i krvi određivalo je značajan deo tog posla i fizičkoj antropologiji. Među slovenačkim učenim ljudima, koji su posvećivali naročitu pažnju nacionalnom pitanju kod Južnih Slovena, bio je Niko Zupanič. On je rođen u selu Griblje u Beloj Krajini 1. decembra 1876. godine. Njegovo belokranjsko poreklo nije bilo samo puka slučajnost, nego je uticalo i na oblikovanje njegovog pogleda na svet, u kojem je ta pokrajina predstavljala nekakvu mitološku zemlju, koja „ima sve što poželi seljakovo srce” (Pirc 1916: xii). Pre dolaska modernog kapitalizma — kasnije se sećao Zupanič — Bela Krajina je još živela po starim običajima, kad su još žene

* Fakultet umjetnosti, Univerzitet u Ljubljani

i muškarci nosili belu odeću, kad su govorili patrijarhalno — takoreći u poslovi-cama, kad je malo tko znao pisati, kad su svadbe trajale celu nedelju, kad su polj-sko oruđe i druge potrepštine uglavnom izrađivali kod kuće i vrlo malo kupovali na sajmovima, kad su još svi bili jednako odeveni, siromašni i bogati. Tada gribelj-ski gospodari nisu međusobno posuđivali novac na zapisani dug i pred svedoci-ma, nego tajno, u četiri oka. Verovali su muškoj reči i obrazu (Zupanić 1939: 118).

Iz velike vreće sećanja na idiličnu belokranjsku patrijarhalnu prošlost, koja je ra-zlike između „dobra” i „zla” izrisavala s crno-belom jasnošću, izvukao je Zupanić i jasno oslikanu suprotnost Dobrog. U njegovim očima tu suprotnost oličavala je austrijska vlada, koja je „narod zanemarila” (Pirc 1916: xii). Zupanić se čitavo svoje stvaralačko doba trudio udahnuti život slici Bele Krajine iz svojih mladalačkih se-ćanja, u kojoj je „intuitivno gledao sintezu pozitivnih osobina svih jugoslovenskih zemalja. Nositelja tih osobina vidio je u svome vlastitom rodu, u svojoj majci Ka-tarini i ocu Miku, koji je svojom vanjštinom sličan „kakovom kozačkom hetmanu”. Njegov otac je kao seljački zelenaš postao jedan od najbogatijih ljudi u Beloj Kraji-ni (Baš 1961: 141; 1962: 64; Promitzer 2001: 11). Njegov imetak je snažno uticao na sinov karakter pa je on bio „čvrst i ponosan i nije se ni pred kime ponižavao, ako se radilo o časti i koristi slovenačkog naroda” (Pirc 1916: xii). U svesti da mu je za-garantovan domaći hleb, on je uvek terao domovinsku stvar do cilja bezobzirno i punom parom bez obzira na prepreke: „Loše po nemačkog *burša* kad bi akademi-ka Zupanića napao zbog narodnosti, jer mu je odmah prepipao kosti i zgrabio ga za grkljan” (Pirc 1916: xii–xiii; vidi i Županić 1934 a: 171–72; Zupanić 1939: 116, 126).

Nakon što su Srbija i Bosna i Hercegovina pale kao pod vlast osmanlijskog po-lumeseca, Bela Krajina se našla na granici između dvije imperije u neprijateljskim odnosima. Mnogo stanovnika Bele Krajine tada je izgubilo život, odvezeno u rop-stvo ili prognano i raseljeno. Kako je nedostajalo ruku za obrađivanje polja i od-branu granice „od turskih krvoloka”, zemljišni posednici mamili su doseljenike i nudili im zemlju. Počevši od 1530. godine u više mahova stizali su tamo uskoci iz zapadne Bosne, koji su vekovima sačuvali čistu ijekavštinu i pesme o caru Laza-ru i Kraljeviću Marku (Županić 1922 b: 13–4). Zbog ovih preseljavanja Bela Kra-jina postala je „etnografski mozaik”, gde se mogla na svakom koraku susresti ra-znolikost u govoru, narodnoj psihi i materijalnoj kulturi (Županić 1912: 10; vidi i Zupanić 1939: 116). Sve te razlike pak u Beloj Krajini nikada nisu dale povoda za svađu; svi njeni stanovnici imali su i jednog zajedničkog junaka, Kraljevića Mar-ka (Smolej s. d.: 22–3).

Za oživljavanje mitske Bele Krajine Zupaniću stručna oruđa nisu bila dovolj-na, zato se za realizaciju svojih ciljeva počeo posluživati publicistikom i politikom. Iz slike zemlje svojih mladalačkih sećanja Zupanić je gradio „ilirsko rodoljublje”, odnosno svest o posebnoj bliskosti kranjskih, hrvatskih i bosanskih seljaka i tr-govaca, koja je, prema njegovim zapažanjima, najprimetnije dolazila do izražaj-a na velikim sajmovima u Karlovcu, kamo su dolazili seljaci i trgovci iz ovih po-krajina. U tom šarenom društvu kulturne razlike nisu bile predmet razdvajanja, nego međusobnog poštovanja. „Rodoljubnom Ilircu zaigra srce od veselja”, sećao se beogradski kustos Zupanić, „kad vidi kako ljubazno brbljaju i međusobno tr-guju ti različiti elementi, kad plaća musliman iz Cazina ili Bihaća kod sklapanja

trgovine Kranjcu za vino, a Kranjac njemu 'crnu kafu'" (Županić 1907 b: 618). U njegovom beogradskom razdoblju, međutim, njegovo je „ilirsko rodoljublje" preraslo u „jugoslovensku ideju".

PROJEKCIJA SADAŠNJOSTI U PROŠLOST

Zupaničevu sliku Bele Krajine kritički je razmatrao Christian Promitzer (2001: 11; 2003: 33–4). Prema njegovim rečima, Zupanić je kao zagovornik srpske i jugoslovenske stvari Belu Krajinu upotrebljavao kao *case study* za miran suživot različitih južnoslovenskih „narodnih zajednica". Ali u tome, navodi Promitzer, ne treba videti „inkluzivni multikulturalni pristup", jer je Zupanić bio „nepokolebljivi protivnik Albanaca", uveren da je taj narod „umetno stvorila imperijalistička politika habsburškog imperija zato da bi ugrozila položaj srpskoga naroda" (Promitzer 2003: 33–4). Promitzer Zupaničevu mišljenje o jedinstvenom jugoslovenskom narodu tumači kao „puku ideologiju", a svoje gledanje argumentira tvrdnjom da su na jugoistočnom delu Evrope na početku dvadesetog veka stanovnici slovenskog jezika bili pripadnici različitih narodnih zajednica, dok su stanovnici albanskog jezika bili pripadnici jednog naroda (Promitzer 2003: 33).

Na taj način Promitzer istoriju čita unazad, baš kako to vole da rade nacionalisti, koji prikazuju stanje u danom vremenskom periodu kao neizbežan ishod istorijskog razvoja: danas ne postoji jedan narod Jugoslovena, znači njih nikada nije ni bilo. Ali onda se postavlja pitanje kako objasniti identitet mnogobrojnih, naročito mladih, jugoslovenskih intelektualaca na kraju devetnaestog i početku dvadesetog veka, koji su se osećali pripadnicima jednog i jedinstvenog naroda? Potsetimo, Promitzerovom mišljenju uprkos, za Jugoslovena se izjašnjavao i Zupanić. Očito, odgovor na pitanje da li postoji jedan jedinstveni jugoslovenski narod ili više njih, krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka nije bio tako jednoznačan kao što je danas; a to isto važi i za albanski narod. Sadašnjost nam izgleda sveprisutna, iako ona nije tu oduvek, već je samo jedna etapa na dugom i krivudavom putu, na kome su mnogobrojni spoljašnji faktori stimulirali najrazličitije korake, a unutrašnji im davali tempo i smer. Neki koraci na tom putu bili su iznuđeni, ali nikako ne svi i svuda. Narodi su se rađali i propadali, spajali i odvajali, mešali i ponovo osnivali. Geografija i istorija, religija i politička ideologija, ekonomske veze i odnosi, jezik i etničko poreklo, svaki od njih obavio je svoj deo posla, svaki od njih ostavio svoj trag. Drugim rečima, pravac kojim su išli naši preci nikako nije bio i jedini moguć, bez alternative. Baš suprotno od toga, većina evropskih naroda izabrala je put ujedinjenja, jugoslovenski narod predstavlja u tom pogledu izuzetak od pravila.

Što je više jačala nacionalna savest Južnih Slovena tokom devetnaestog veka, to je višenacionalno Carstvo dvoglavog orla bilo podozrivije. Iz austrougarske perspektive ujedinjenje Srba sa Južnim Slovenima iz Dvojne monarhije izgledalo je kao „vrlo loša stvar" (Baerline 1922: 214–15). Kako bi sprečila formiranje neke veće južnoslovenske nacionalne države, koja bi mogla da predstavlja snažnu prepreku za *Drang nach Osten*, Austrougarska je poklanjala veliku brigu njihovoj „plemenskoj pocepanosti" (Orešković 1895: 8) i radila na podeli čitavog Balkanskog poluostra na manje entitete. Naročito je svim sredstvima sprečavala širenje i uspešan razvoj

i jedne slovenske države na svojim jugoistočnim granicama (Nepotpisano 1884: 59; Nikašinić 1904: 46, 62, 469). U ovu svrhu njena propaganda sistematski je širila „pred Evropom mišljenje da Srbi, Hrvati, Slovenci nisu jedan narod” (Slepčević, Leontić, Fabjančić 1916: 9), već da je riječ o „različitim malim narodnostima, međusobno posvađanim” (Savić 1918: 33). Navodno, razlike u kulturi i religiji zapadnih Slovenaca i Hrvata, s jedne strane, i Srba s druge, bile su prevelike da bi oni mogli da stvore jedan jedinstveni narod (vidi npr. Pribičević 1897: 56).

Na drugoj strani pak, kako je to opet odgovaralo njezinim interesima na Balkanskom poluostrvu, Austrougarska — ne obraćajući nimalo pažnju na razlike u kulturi i religiji — zagovarala je stav o postojanju jednog albanskog naroda i podupirala priznavanje njegovog prava na vlastitu državu, ako treba i upotrebom vojne sile, da bi pošto-poto stala na put bauku Velike Srbije (vidi npr. Mandl 1912: 33; Hannig 2015: 235, 248). Gromko prikazivanje „životnog interesa” za slobodnu Albaniju, koju je austrijska provladna štampa ponavljala „kao muezzin svoj Allah il Allah”, slovenačka štampa marljivo je ironizirala. Klerikalni *Slovenec* se čudom pitao kako je moguće da nemački „patriote” uzvikuju da mora Albanija postati neodvisna, dok se u Hrvatskoj dopušta „najokrutnija diktatura”. „Svobodna Albanija! odjekuje sada po Austriji, ali ako neko u Zagrebu uzvikne ‘Slobodna Hrvatska!’ ga zatvore, da je crn” (Nepotpisano 1912 a: 5–6). Liberalni *Slovenski narod* pak je izvestio kako su posle Prvog balkanskog rata splitski đaci voleli da stavljaju na šesire trake sa imenima „Jugoslavija”, „Balkan”, „Kosovo” i „Kumanovo”. Ti modni dodaci smetali su austrougarskim vlastima, te su trake zabranile pod pretnjom najstrože kazne. Đaci su odgovorili stavljanjem na šesire trake sa natpisom: „Živela slobodna i nezavisna Albanija”; ove trake austrougarske vlasti nisu zabranile (Nepotpisano 1913: 3).

Pre izbijanja balkanskih ratova diplomatski odnosi između Austrougarske i Srbije bili su veoma napeti (vidi npr. Slipičević 1957: 5–6). Srpska vlada je htela da ublaži napetost i svoju propagandu je usmerila na ubeđivanje nemačkog javnog mnjenja o potrebi Srbije za izlaskom na more. S tim zadatkom je 1912. godine poslala u Beč Niku Zupaniča da tamo perom i rečju zastupa „istorijsko i prirodno pravo Srbije na primorju između Ulcinja i Drača” (Jovanović 1921: 2). Zupanič je 1912. u Beču pod pseudonimom K. Gersin objavio brošuru *Altserbien und die albanische Frage* kako bi „odbacio austrijske laži”. Dvojna monarhija je istrajno prikazivala narode, nad kojima je želela da vlada, kao inferiorne i zaostale na polju kulture i civilizacije. Zupanič je stavove austrougarske propagande okrenuo i ustvrdio da su Jugosloveni neosporno jedan narod, sposoban za samostalnu državu. Štaviše, on je po istom metodu navodio i da „Arnauti” ne sačinjavaju „nikakav narod, premda je dosad već više puta pokušano, da se sa raznih izlaznih tačaka u njih unese ujedinjenje ideje i jezika” (Gersin 1903 b: 27). Prema njegovim rečima, „Arnauti” su bili „divlje, pustolovno i neukrotivo pleme koje živi u divljoj slobodi i neodgovornosti i niti ‘Bogu daje što je božje, niti caru što je carevo’” (Gersin 1912: 44). Povodeći se za svojim političkim ciljevima, po načelu da cilj posvećuje sva sredstva, Zupaniču nije bilo teško čak ni da negira egzistenciju jedinstvenog albanskog naroda. On navodi da su Albanci predstavljali samo „kompleks jezično srodnih plemena koja nemaju nikakvu zajedničku tradiciju, niti kulturnu i političku prošlost”

(Gersin 1912: 45). Upotrebom geografskog imena Stara Srbija¹ sugerisao je živu povezanost tog područja sa Srbijom, kako u istorijskom, kulturnom i ekonomskom, tako i u antropološkom smislu. Na osnovu te blizine „Stara Srbija” i Kraljevina Srbija predstavljale bi „geografsku celinu” (Gersin 1912: 40), što bi ovoj drugoj ujedno davalo pravo na priključivanje toga teritorija zbog izlaska na more, premda su tamo živeli uglavnom Albanci. Srpsko stanovništvo, kako je primećivao austrijski publicist Leopold Mandl, vekovima je masovno napuštalo Kosovo i iseljavalo se u Mađarsku i Hrvatsku (Mandl 1912: 34).

Milan Pajk u kratkoj recenziji Zupaničeve brošure navodi da veruje piscu da je zbog plemenske podeljenosti, bojažljivosti i niske kulture stanovnika država Albanija „malo preporučljiva”. Ali Zupaničevo dokazivanje legitimnosti srpskog izlaza na more tvrdnjom da Albanci nisu narod, jer nemaju istorijsku i kulturnu prošlost, s pravom ocenjuje kao slično stavu onih „gospodujućih naroda”, koji malim narodima nisu dozvoljavali samostalan razvoj (Pajk 1913: 55). No, unatoč opravdanosti Pajkova upozorenja, ostaje činjenica da je Dvojna monarhija podupirala ideju o samostalnoj albanskoj državi zbog svojih strateških računica, a ne zbog poštovanja prava albanskog naroda na samoopredeljenje (Jezernik 2007: 96). U očima Carstva dvoglavog orla albansko pravo na samoopredeljenje bilo je pre svega bedem protiv srpskog prodora do mora (Krek 1912: 1; Savić 1918: 199; Horvat 1967: 92; Mikić 1987: 174–76). A da je teritorijalni izlaz na otvoreno more Srbija videla kao nuždu za svoju trgovinsku i ekonomsku emancipaciju, brinula se baš Dvojna monarhija, od 1906. do 1910. godine čak uvođenjem *La guerre des cochons* (Svinjskog rata). Ograničenjem uvoza stoke i mesa Srbija je „pogođena u živac”, to više što je bila bez izlaza na more (Rittig 1919: 47; Stojadinović 1963: 60). Pre carinskog rata, naime, oko devedeset posto srpske spoljne trgovine dolazilo je sa severa ili odlazilo na sever (Cvijić 1909: 8; 1913: 5; Knaflić 1912: 75; Savić 1918: 222; Marcovitch 1920: 12; Baerline 1922: 199; Wendel 1925: 505–6; 681, 718).

Zatvaranje granica za srpski izvoz bilo je jak adut u rukama austrougarske vlasti za iscrpljivanje Srbije. Naravno, srpska vlada je tražila izlaza iz te nepovoljne situacije. Kad je nakon pobede u Prvom balkanskom ratu 1912. godine, srpska vojska prodrla kod Drača sve do mora, Srbija, kao „skoro hermetički zatvorena” država (Cvijić 1909: 7), koja se borila za svoju ekonomsku samostalnost, računala je da je

¹ Vukov *Rječnik* u prvom izdanju iz 1818. godine nema odrednice *Stara Srbija*, ona se pojavljuje tek u izdanju iz 1852. godine, i to kao „zemlja naroda našega s onu stranu Stare planine”, znači Balkana, antičkog mons Haemusa (Karadžić 1852: 712). Ako je u prvom izdanju Peć „die Stadt Ipek in Albanien” (znači: grad Ipek u Albaniji, B. J.) (Stefanović 1818: 552), u izdanju iz 1852. godine ona postaje „die Stadt Ipek, in Alt Serbien (znači: grad Ipek, u Staroj Srbiji, B. J.); varošica u Turskoj Srbiji” (Stefanović 1852: 497).

Geografski definicija Stare Srbije dugo vremena razlikovala se od autora do autora, što je u najvećem meri posledica činjenice što je ime imalo pre svega istorijski i politički značaj. Ime Stara Srbija izmišljeno je radi potrebe da se istakne istorijsko pravo Kneževine Srbije na određene teritorije koje su bile pod neposrednom osmanlijskom vlašću, a koje su u srednjem veku bile deo srpske države (Jagodić 2016: 36). „Istorijsko pravo Srbije na Albaniju bi se moglo dokazivati, ali istorijsko pravo Srbije na Staru Srbiju je razumljivo samo po sebi” (Jagodić 2016: 31).

zauzimanjem jedne „etnografski strane oblasti” (Cvijić 1913: 15–6; vidi Campbell 1913: 79; Pirc 1916: xxi) konačno ostvarila sebi izlaz na Jadransko more. Po kriterijumima početka dvadesetog veka ovo zauzimanje je moglo da se označi kao „antietnografska nužnost”, ali srpska propaganda je tu nužnost pravdala pozivanjem na podatke srpskih naučnika, prema kojima su Albanci „postali iz amalgamisanja Srba i Albanaca” (Cvijić 1913: 15; cf. Oraovac 1913: 12–21).

Iako je kriterij pripadnosti hrišćanstvu i evropskoj civilizaciji bio često ponavljana fraza zapadnoevropskog imperijalizma, uključujući austrougarski, njegovi propagatori bili su uglavnom isuviše praktični ljudi da bi i sami verovali u nj. Albanci su, možda baš zbog svog muslimanstva, bili u njihovim očima bogomdano oruđe, pomoću kojeg su se mogle podsecati „bezgranične ambicije” Bugarske i držati Srbija u šahu (Knaflić 1912: 73; Balkanicus 1913: 63; Campbell 1913: 12, 38, 197). Austrougarska pretnja vojnom intervencijom, međutim, zadala je snažan udarac srpskim nacionalistima. Oni su hteli – ne hteli morali prihvatiti kao svršeni čin da je srpski „Obilić”, mada se venčao „sa morem mačem”, bio prisiljen da se rastane od mora i prepusti ga „neprijateljima, kojima Jevropa daje autonomiju i stvara državu” (Oraovac 1913: 49). Ali pretnja oružanom silom Srbiji nije naišla na odobravanje svih građana Dvojne monarhije. Baš naprotiv, kod savremenih slovenačkih nacionalista ona je izazvala veliko ogorčenje zbog podupiranja Albanaca, koji su se „pokazali uvek kao najdivljiji od divljih muhamedanca!” (Nepotpisano 1912 b: 1)

VELIKI JUGOSLOVEN, A MALI AUSTRIJANAC

Na početku dvadesetog veka Niko Zupanič i Franc Derganc počeli su u Beču da izdaju časopis *Jug*, prvi časopis koji je zastupao ideju ujedinjenja te obraćao pažnju na slovenski Balkan. Urednik Zupanič se u njemu zalagao da Austrija „ujedini u svom organizmu sve Slovene osim Rusa i druge male narode na svom rubu, koji ne mogu državno da postoje sami za sebe” (Zupanič 1901 a: 52). Prema njegovoj mladalačkoj viziji Austrija bi trebalo da bude savezna država sa narodnom *jednotom* Češkom i Poljskom na severu, Nemačkom (alpski Nemci) na zapadu, Slovenijom, Srbohrvatskom, Bugarskom, Albanijom i Grčkom na istoku te Mađarskom i Rumunijom. Tako bi, pored Rusije, ona bila najveća država budućnosti sa nekih 70 miliona stanovnika (42 miliona Slovena, 9 miliona Nemaca, 6 miliona Mađara, 9 miliona Rumuna, 3 miliona Grka i milion i po Arnauta). Austrija budućnosti imala je biti utemeljena na iskrenom patriotizmu, ljubavi među narodima i pravdi, znači na temeljima koje ne sruši nijedna sila; na njima se imala potvrditi stvarnost uzrečice: „Austria Erit In Orbe Ultima”² (Zupanič 1901 a: 55).

Posle sedam brojeva *Jug* je prestao izlaziti, a Zupanič je svoje ideje širio na drugim mestima. Već 1902. godine u *Ljubljanskem zvonu* objavio je članak o jugoslovenskom romantizmu. U njemu raspravlja o značenju istorije, definišući je kao putokaz narodu „do pravog cilja” (Zupanič 1902: 833), a, između ostalog, u njemu slovenačkim čitateljima preporučuje čitanje srpskih narodnih pesama. Za sve

² Austrija biće poslednja na svetu.

južnoslovenske nacionaliste, koji su verovali da bi Južni Sloveni trebalo da stvore jedan jedinstven narod, pitanje jezika bilo je od izuzetnog značaja. U tome leži razlog da Zupanič često navodi kako „sva jugoslovenska narečja od Istre do Crnog Mora sačinjavaju jedan jedini lanac, koji jedan u drugoga prelaze” (Gersin 1903 b: 20). Skoro jednake važnosti bilo je otkriće zajedničke kulturne prakse, što bi se moglo obrazlagati kao nešto što različite grupe Južnih Slovena povezuje u jednu zajednicu. Zajednički jezik i egzistencija zajedničke kulture omogućivali su propagatorima nacionalne ideologije otkrivanje korena naroda u dalekoj prošlosti, daleko pre savremenog političkog uređenja, koje je stajalo na putu ujedinjenja naroda (Wachtel 1998: 31). Elemente kulture, bliske velikom broju ljudi, nastojali su popularizirati, pre svega narodne junačke pesme. Narodne pesme su privukle pažnju već kod hrvatskih iliraca, u nadi da će ih moći zajedno sa jezikom upotrebiti kao sredstvo za ujedinjavanje. Kasnije su služile i jugoslovenski orijentisanim nacionalistima kao argument za dokazivanje jedinstva Južnih Slovena, predstavljajući Jugoslovene kao pevače narodnih pesama, naročito o Kraljeviću Marku (Wachtel 1998: 33). To mišljenje bilo je blisko i Zupaniču. Prema njegovom mišljenju, srpska narodna pesma bila je od velike važnosti jer, kako je umeo da kaže, ona je stvarala osećaj uzajamnosti, a što je još važnije, u najšire narodne krugove prenosila je „naučnu dokazanu istinu” da su Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari samo jedan narod. Istina, politički i diplomatski rascepljen u četiri umetne skupine, ali ipak toliko blizak da među njima nije bilo moguće povući stroge, prirodne granice jer dijalekti kojima su govorili polako i neprimetno prelazili su jedan u drugi (Zupanič 1902: 838).

U duhu jugoslovenskog nacionalizma Zupanič je 1903. godine pod pseudonimom K. Gersin u Beču objavio političku i informativnu brošuru s naslovom *Maqedonien und das türkische Problem* (srpsko izdanje *Mačedonija i tursko pitanje*). Brošurou je posredovao politički zainteresovanoj javnosti Srednje Evrope pregled istorije balkanskih Slovena, osobito Srba, kako bi evropsko javno mnjenje uverio u nužnost *rasparčavanja* „evropske Turske”. Taj stav temeljio je na raširenoj evropskoj pretpostavci s početka dvadesetog veka da „Islam nije kulturna ideja, da ne sadržava u sebi kulturne klice” (Gersin 1903 b: v), i da mora, kao takav, ustupiti svoje mesto hrišćanstvu. Kako su reforme u Turskoj, navodno, bile „isključene”, izgon islamske velesile iz Evrope trebao je biti samo pitanje vremena, a oslobođeno Balkansko poluostrvo trebalo bi omogućiti nastanak „Slovenije”, nacionalne države Slovena (Gersin 1903 b: 43). Znači, za kratko vreme od dve godine Zupaničeva velika imperijalna Austrija budućnosti u njegovim očima postala je stvar prošlosti, umesto nje počeo je da zamišlja (jugo)slovensku nacionalnu državu.

Brošura je izazvala veliko zanimanje. Kako je bila napisana „tako kako treba, u jugoslovenskome duhu”, srpski geograf Jovan Cvijić je u maju 1903. lično došao u Beč da upozna autora, tada još studenta (Županič 1929 a: 154). Pisao mu je da ima dar divinacije i proricanja u kulturno-političkim pitanjima (Pirc 1916: xix).

Nakon završenog studija Zupanič je u jesen 1905. zamolio za radno mesto u Dvorskoj biblioteci u Beču. Službeni odgovor nije dobio, u zlo mu se, navodno, uzimalo to što je bio „veliki Jugosloven, a mali Austrijanac”. Neki prijatelj mu je savetovao da bolje ne traži više posla u Beču, već ide po svetu, a njegova jugoslovenska ideja će nešto da vredi samo ako ima dovoljno hrabrosti i ne očajava nad težinom

života. „Samo ljudi koji pate za misli i ideje koje propovedaju, imaju moć na narode” (Pirc 1916: xxii–xxiii). Nakon neuspešnog traženja posla u Beču i Ljubljani, Zupanič je 1907. odselio u Beograd (Pirc 1916: xxii; Franić 1936: 11; Zupanič 1939: 125; Baš 1961: 138; 1962: 61), kamo je otišao na poziv narodne omladine (Jovanović 1921: 2). Za mladog začetnika neolirizma, odnosno nove jugoslovenske misli, Srbija je bila — „Piemont južnog Slavenstva” (Županič 1929 b: 223) — u to vreme još posebno privlačna jer je imala svoju vojsku i „mogla je da puški poveri da govori za jugoslovenstvo” (Pirc 1916: xxiv).

Počeo je kao asistent u Kraljevskom srpskom istorijsko-umetničkom muzeju, a neposredno pre rata ga je ministar prosvete dodelio Etnografskom muzeju, gde je po njegovoj želji osnovan Antropološki institut za rasno (plemensko) proučavanje srpskog naroda te ostalih Jugoslovena (Pirc 1916: xxv; Franić 1936: 11). Mladi doktor filozofije kao kustos u beogradskom muzeju nije se zadovoljavao samo radom na naučnom, već se, po ugledu na Jovana Cvijića i u ubeđenju da „od nemačke granice do Carigrada nema većeg naroda od našeg” (Radovanović 1929: 7), aktivno bavio i nacionalno-političkim pitanjima, odnosno „jugoslovenskom politikom” (Pirc 1916: xxiv; Franić 1936: 11). Po nekim opisima bio je „napola političar, napola učenjak” (Pirc 1916: xi). Alfa i omega njegova „kulturno-političkog evanđelja” bilo je uverenje da Bugari, Hrvati, Slovenci i Srbi nisu bili „prave nacije nego plemena jedne jezične skupine jugoslovenske”, dok su njihovi jezici samo dijalekti, „koji su se zbog stranih uticaja razvili u književne jezike na štetu celine i pojedinih rodova u opasnosti za opstanak”. Kao „stvaralac i zagovornik nove jugoslovenske misli” bio je uveren da bi od tih dijalekata i njihovih govornika mogao i morao nastati „jedan jezik, jedan narod, jedna domovina te jedna država” (Pirc 1916: xi).

Svoja razmišljanja predstavio je u dva članka objavljena u *Domu in Svetu* i *Ljubljanskem zvonu*. U katoličkom mesečniku je objavio raspravu o Jovanu Cvijiću. Kako je Vatroslav Jagić otkrio „moć Jugoslovenstva” proučavanjem istorije i strukture jezika i njihove jedinstvenosti, pisao je Zupanič, „tako nam je Cvijić pokazao na osnovu oblika veličanstveno stvaralačkih sila naše zemlje po kojoj hodamo kao njeni personificirani refleksi. To je ona divna zemlja Ilirije između Trsta i Carigrada, od našeg prvog pesnika nazvana ‘prsten Evrope’” (Županič 1907 a: 264). Cvijić, objašnjavao je dalje, nije bio od kalibra naših slavista koji traže „filološke sitnice” i preteruju s njima samo da bi mogli podeliti slovenske narode, koji ne razumiju drugo nego filologiju i koji misle da je ona alfa i omega i u etnološkim i nacionalnim problemima. Baš slavisti, navodi dalje, su od ruskog naroda napravili Ruse i Rusine (= Ukrajince = Malo Ruse = Rutene itd.), odvojili Slovake od Čeha, i hteli da odele i Bošnjake (koje stavlja pod znake navoda) od ostalih Srbohrvata. Na kraju bi ti i takvi slavisti zagovarali spretnom dijalektikom i učenim cepljenjem istorijskog i jezikoslovnog materijala i „kranjski”, „štajerski”, „koruški” narod i tako dalje, „što bi sigurno bilo po volji našim narodnim protivnicima” (Županič 1907 a: 268, 270).

U liberalnom *Ljubljanskem zvonu* objavio je rodoljubivo razmišljanje o „jezično-kulturnoj” jedinstvenosti Ilirije, prema Zupaniću, „najvećem kapitalu” Jugoslovena (Županič 1907 b: 616–17; 1920: 138). U članku je iznova naglašavao veliko značenje istorije, koja ima životnu snagu da u ljudima pali najdublje strasti. Ona je, prema njegovim rečima, slična zdelama ugljena koje leže duboko ispod površine zemlje.

U njemu je nagomilana hiljadugodišnja sunčana energija, koju čovečanstvo sada pametno iskorištava i upreže u svoju službu, da mu goni strojeve, zagrijava stanove i tako dalje. Slična energija, kaže Zupanič, počiva i u argumentima i idejama o prošlosti, baš njima diplomati i pedagozi „pale strasti naroda” (Županič 1907 b: 486–86). Kako je u Zapadnoj Evropi nacionalna ideja na brzinu pomela stare imperije na smetlište istorije, tako bi, prema Zupaničevu mišljenju, upravo ideja kulturnog jedinstva među Jugoslovenima trebala biti ona snaga koja bi mogla da poveže istorijom raspršene i otuđene južnoslovenske narode u prvobitni „svetli kristal koji je sjajio nad Balkanom kao čarobni dragulj”. Koliko su fantastična i odmakla od stvarnosti bila ova razmišljanja najbolje svedoči sam Zupanič, koji tvrdi da na početku dvadesetog veka Jugosloveni nisu bili svesni „apsolutno nikakvog jedinstva”, da čak „ni antipodi nisu (bili) tako strani kao jugoslovenska inteligencija”. „Što je briga Srbina”, pitao se Zupanič, „gde leže Ljubljana i Trst? I koliko se zanima Slovenac za Beograd i Sofiju ili Carigrad?” Na šta odgovara: „Jugoslovenska opšta geografija, statistika, kulturna ili politička istorija su tajnosti, Jugoslovenu nedostižne i nedostupne” (Županič 1907 b: 554). Ovakvo stanje otuđenosti među pripadnicima „jednog i jedinstvenog naroda”, prema Zupaniču, bilo je posledica tuđinskog pritiska kome nisu znali ili mogli dovoljno snažno da se odupru. „Morali bismo biti od granita”, kaže on, „ali smo od blata, od kojeg su tuđinci po svojoj volji stvarali svoje kreature!” (Županič 1907 b: 557). Stoga se zalagao za poboljšanje narodnog obrazovanja. Potrebu za poboljšanjem opšteg obrazovanja naglašavali su svi propagatori jugoslovenske ideje. Oni se nisu, međutim, slagali, da li u tome valja slediti Zapad ili se okrenuti više prema Istoku. Zupanič se opredelio za prvu alternativu, tvrdeći „da, mi bi morali biti zapadniji od samog zapada da se obranimo od Nemaca u svakom smislu njihovim oružjem” (Županič 1907 b: 619).

U želji da otkrije i istraži „zaklade ugljena koje leže duboko pod zemaljskom površinom”, počeo je proučavati „fizio-etnološke podatke” o balkanskim narodima u prošlosti i sadašnjosti. Prve rezultate tih istraživanja objavio je u radu s naslovom *Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda* (Županič 1907–8). U tom je razdoblju nastala i njegova rasprava *Trojanci i Arijevci* u kojoj tvrdi da stari Trojanci prethomerskog doba nisu pripadali arijevske obitelji niti krvlju niti jezikom, već su bili negroidni. Godine 1912. u proleće krenuo je na dalje naučno putovanje u „grčko-turski orijent” zbog istraživanja Pelazga. Zbog izbijanja svetskog rata uspio je da objavi samo etnografske i antropološke podatke o „Hrvatima” iz okolice Atene (Županič 1914).

„KRV” NIJE KRV, IAKO MOŽE BITI VRUĆA

Zupanič se u svojim delima više puta pozivao na *krv*. U tome se nije pozivao isključivo na biologiju, već i na kulturu; prema njegovim rečima, velika je „tajna moć krvi i jezika” (Županič 1916: 7). Kasnije je taj stav detaljnije objasnio navodeći da „duša živi u krvi”, ali i dodao da kod obrazovanja, karaktera i mentaliteta čoveka „ne odlučuju samo od roditelja nasleđene rasne potencijalne duševne osobine, nego i sredina i odgoj dotične osobe, obitelji ili naroda” (Županič 1926/27 a: 79). Krv je kod njega dakle „krv” na koju su se pozivali ideolozi slovenačkog emancipacijskog

pokreta sredinom devetnaestog veka, kao što su bili kod Čeha (i Slovaka) Pavel Jozef Šafárik (Šafárik 1837) i Jan Kollár (1824), a kasnije i slovenački „narodni buditelji”, koju su u procesu narodne diferencijacije nakon 1848. godine usmerili vatru narodne propagande protiv onih rođaka koji se nisu opredelili za slovenački smer ili su čak delovali protiv Slovenačke stranke, i pored toga što su bili „slovenačke krvi”. Za njih narodna pripadnost nije bila predmetom Renanovog svakodnevnog plebiscita, već nešto trajno, dato rođenjem, dakle urođeno (Melik 1997: 18; 2002: 183; usporedi Turda 2004: 26).

U prvoj polovini devetnaestog veka naučnici su raspolagali velikom količinom empirijskih podataka o razlikama među pripadnicima različitih naroda. Shvatili su da te razlike nije moguće dovoljno precizno izraziti samo opisom rečima, za njihovu klasifikaciju i analizu tražili su čvršće, objektivnije temelje. Rezultat je bila nova naučna disciplina antropologija, a merenje glava omiljen postupak u tom poslu (Boas 1940: 169). Godine 1842. švedski anatom Anders Retzius uveo je u naučnu upotrebu takozvani *index cephalicus*. Indeks je predstavljao odnose između širine i dužine (širina X 100/dužina) glave. Duguljaste glave s indeksom ispod 75 bile su dolikokefalne, šire su bile brahikefalne (iznad 80), mezokefalne su bile smeštene između. Ta je podela postala središtem fizičko-antropoloških istraživanja i podloga za podelu Evropljana na nordijske, alpske i mediteranske tipove (Barkan 1992: 16).

Nova metoda utvrđivanja i objašnjavanja razlika među ljudima, međutim, unatoč trudu, nije mogla bez subjektivnih merila. Istraživači su još uvek povezivali razlike u kulturi među pojedinim društvenim zajednicama s telesnim razlikama među njihovim pripadnicima. A dugoglave, plavooke i plavokose pripadnike nordijske rase su antropolozi, pomoću „objektivno” sakupljenih empirijskih podataka, predstavljali kao civilizovanije od pripadnika drugih rasa, dakle kao opravdane za vladanje nad inferiornim rasama, kakva je navodno bila slovenska. Bečki geograf Erwin Hanslik, recimo, čak je zastupao tezu da je nemačko-slovenska jezična granica i granica između „civilizacije” i „zaostalosti”. Tu je svoju tezu potkrepljivao upotrebom različitih statističkih podataka o razlikama u ekonomskom i obrazovnom razvoju (Promitzer 2003 a: 190). Po toj argumentaciji je pojam „slovenske rase” značio „samo metaforu za kulturnu inferiornost prema vladajućoj ‘germanskoj rasi’” (Promitzer 2003 a: 191). U vreme dok je Zupanić bio bečki student, nisu samo studenti, nego i neki profesori, propagirali nacionalnu netrpeljivost. Zupanić se prisećao geografa Albrechta Pencka koji je na bečkom univerzitetu „sarkastičnim primedbama o Slovenima vređao svoje slušaoce Slovene, među kojima je bio i pisac ove razprave”, pa Eduarda Richtera „koji je uživao ugled zbog toga što je u svakoj prilici izražavao svoju mržnju prema Južnim Slovenima, vazda tvrdeći o njima da su inferiorna rasa” (Županić 1908: 44; 1909; 308–9). Takvi stavovi njegovih bečkih učitelja Zupanića nisu ostavljali hladnim, u njima je gledao dokaze „nekompetentnosti” nemačkih naučnika za bavljenje „delikatnim pitanjem o inferioritetu ili superioritetu pojedinih rasa i naroda” (Županić 1908: 44). I kad je kasnije počeo sam da se bavi „rasnom nauku”, bio je to „protest i utuk na nedotupavne ispade nekompetentnih nemačkih naučnika” i njenim postulatima o superiornosti „nordijske rase”. Svojim radovima ukazivao je na pogrešnost tih postulata i navodio argumente protiv slovenske inferiornosti (vidi npr. Županić 1908: 45; 1920: 178–79).

Zupanič je svoje uverenje u jugoslovensko jedinstvo nastojao da podrži ne samo političkim, već i naučnim delanjem, pozivanjem na istoriju i etnografiju i rasnu antropologiju (Milosavljević 2013: 723–24). Iako borac protiv takozvane slovenske inferiornosti, koristio je teorijsko-metodološke osnove koje je razvila nemačka rasna nauka, samo njima nije dokazivao (jugo)slovensku inefiornost, već superiornost. Ključna tačka u tom postupku određivanja karaktera Jugoslovena je uspostavljanje veze sa Arijevcima (Milosavljević 2013: 729). Tako je opisao predsednika vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kao „predstavnik arijevske ili nordijske rase”, mada na njemu nije obavio nikakva merenja (Županič 1926/27 a: 76). Pašić je bio, prema Zupaničevom opisu, tipičan predstavnik „aktivne rase”, znači jugoslovenskog naroda, kojeg karakterišu velika intelektualnost i izrazita nadarenost za stvaranje i organizovanje, jaka težnja za idealima i samozatajivanje te požrtvovanost za realizaciju svojih ideala (Županič 1926/27 a: 79).

Ovu ocenu je dao na osnovu svojih zapažanja, a potvrđivao je referencijom na rad nemačkog antropologa Hansa Günthera *Rassekunde des deutschen Volkes*, objavljen 1923. godine. U tome radu nemački antropolog, poznat kao *Rassengünther* ili *Rassenpapst*, objavio je, pored prominentnih predstavnika „nordijske ili pretežito nordijske rase”, i fotografiju Pašića; kao rođaci po rasi stoje uz Pašića nemački car Friedrich II i neki predstavnici starog nemačkog plemstva (Günther 1923: 56). Svoju referenciju Zupanič pak nadopunjuje navodom da to ne valja razumeti da je Pašić pripadao nekakvoj nemačkoj rasi, „jer takva rasa uopće nije ni postojala, niti postoji danas, već je Pašić nosio u svome fizisu glavne oznake ksantodolihokefalnog *homo europaeusa* kojem nisu pripadali samo stari Germani, već i drugi arijevske (indoeuropске) narodi, uključujući i Slovene starog doba” (Županič 1926/27: 77). Taj komentar popratio je i uspoređenjem premijera „dolihokefalca” Pašića s kancelarom Bismarckom, koji je bio „ne samo brahikefalan, već hiperbrahikefalan, ako ne i ultrabrahikefalac”, dodajući da zbog toga nemački antropolozi nisu voleli da se bave njegovom antropologijom (Županič 1926/27: 77).

Pojava nemačkog nacionalsocijalizma i „rasne nauke” u njegovoj službi takve teorije potpuno je diskreditirala. Ali Zupanič i njegovi savremenici bili su ubeđeni u njihovu validnost i, kako kaže Andrew Wachtel, umesto da ih kudimo zbog njihove naučne naivnosti, trebalo bi da cenimo njihove pokušaje stvaranja naroda (Wachtel 1998: 70). Međutim, Promitzer se s Wachtelom ne slaže, već naglašava sličnosti između ideja onih koji su se zalagali za stvaranje jedinstvenog jugoslovenskog naroda i teorije kojom se nacistički režim služio u legitimizaciji Holokausta (Promitzer 2001: 10). Sličnosti, zaista, nije moguće negirati. Ali su one takve samo na prvi pogled. Pažljivijem promatraču, međutim, nije teško uočiti, da su jugoslovenski nacionalisti naglašavali rasno jedinstvo Jugoslovena sa namerom davanja protivteže verskim razlikama među njima, znači, kao sredstvo povezivanja kulturno podvojenog naroda, a ne kao sredstvo uspostavljanja odnosa superiornosti i inferiornosti.

Štaviše, Zupanič se nije nikada zalagao za politiku eugeničnog pokreta s obzirom na nacionalne manjine, već se, baš suprotno, svojim radovima suprotstavljao ideologiji nemačke superiornosti. Njegovo pozivanje na duševne osobine takozvane arijevske rase (*Homo europaeus Linne*), recimo, ne može se čitati toliko kao izraz

njegove sklonosti idealiziranju predodžbi „rasnih naučnika” o arijevske rasi na prelasku veka, koliko kao pokušaj da se da političkoj emancipaciji jugoslovenskog naroda naučna legitimacija. Možda je najnedvojbenije to svoje stajalište eksplicirao u književnom izveštaju o knjizi *Rovnocennost evropskýh plemen a cesty k jejich ušlechtování*, objavljenom u *Etnologu* 1934. godine. Tamo je zapisao da „(p)okret hitlerizma među Nemcima (...) zasniva svoju moć na lažnim principima, posebno na krivoj pretpostavci o superiornosti ‘nemačke rase’” (N. Ž. 1934: 221), te označio pretpostavke o „zamišljenoj superiornosti ‘nemačke rase’” kao „lažne rasne hipoteze nemačkih antropologa” (N. Ž. 1934: 222). Svoje suprotstavljanje stajalištima nemačke „rasne nauke” posve nedvosmisleno izrazio je i u svom predavanju na Internacionalnom kongresu za naučno proučavanje narodnih problema u Berlinu 1935. godine, gde je izneo kritiku *Nürnbergskih zakona*, prihvaćenih 15. septembra iste godine u svrhu „zaštite nemačke rase” (Županić 1936: 2).

Stavljajući znak jednakosti između emancipatorske uloge Zupanićevog antropološkog rada i zapadnoevropske „rasne nauke”, koja je bila u funkciji imperijalističke i kolonijalne politike, Promitzer je, očito, pomešao kruške i jabuke. Promitzerovo nastojanje da dokaže, da utvrdi, razlogom ili sofizmom, kako Zupanić nema pravo, kako greši, kako je u krivu, dovelo ga je i do zaključka da na studenta Zupanića u glavnom gradu Austrougarske nije uticao esteticistički Beč kraja devetnaestog i početka dvadesetog veka Gustava Klimta, psihoanalitičara Sigmunda Freuda ili kompozitora Gustava Mahlera, nego ono što sam posuđenicom naziva „Hitlerov Beč” (Promitzer 2001: 24). Stara mudrost savetuje onim koji žele da znaju: Ko hoće da ima širi vidik neka se ispne na brdo; ko hoće da pozna prošlost, neka se otme od sadašnjice (Neubecker 1913: 100). Umesto da uvažava mudar savet, izgleda da je Promitzer jednostavno prepisao mudrost jednog američkog autora, navodno stručnjaka za Balkan, koji je krajem dvadesetog veka poreklo nacizma pronašao — na Balkanu: „U čumezima Beča, plodnom tlu za etnička trvenja bliska južnoslovenskom svetu, Hitler je naučio kako da mrzi na tako zarazan način” (Kaplan 1993: xxvii). Uz ovakva istraživačka otkrića, *difficile non satiram scribere*.³

SAM OD SEBE POSTAO JE SAMO BOG, JUGOSLOVENE JE TREBALO STVARATI

U jesen 1914. godine Zupanić je uključen u skupinu naučnika za pripremu brošure o vojnim ciljevima Srbije. Brošura je trebalo da obuhvati i poglavlje o Slovenima. Srpska vlada je računala na kratkotrajan rat kome će slediti mirovni kongres, zato je htela svetsko javno mnjenje da upozna sa svojim ratnim ciljevima. Krajem avgusta 1914. godine mislili su da bi za jačanje srpske politike bilo korisno napisati raspravu koja bi utvrdila da je na Balkanu potrebna snažna centralizovana država radi očuvanja budućeg mira (i u Evropi), da ta država mora uključivati Srbiju s Bosnom, Hercegovinom, Vojvodinom, Dalmacijom, Hrvatskom, Istrom i Slovenijom te da Bugarska može ući u zajednicu s tom državom na federalnoj ili sličnoj

³ Teško je ne pisati satiru.

osnovi. Brošura bi trebalo da ima geografski, istorijski, politički i ekonomski deo, pri čemu bi geografski napisao Cvijić, etnografski Zupanić, Đorđević i Belić, istorijski Radonić i Stanojević, politički Slobodan Jovanović, ekonomski Ninčić i M. Todorović (Ekmečić 1973: 306–7). Njihov zadatak bio je ubediti englesko javno mnjenje i političare, na osnovu naučnih dokaza, da su Srbi, Hrvati i Slovenci u stvari tri plemena jednog naroda (Roshwald 2001: 134; Pavlowitch 2002: 96).

Nakon najave rata od strane Dvojne monarhije, srpski prestolonaslednik Aleksandar izdao je manifest koji je inače spominjao jugoslovenstvo, ali se u nabravanju jugoslovenskih zemalja zaustavio na Kupa i Sutli (Zupanić 1916: 58). Na početku rata srpska vlada brinula je uglavnom o sudbini Srba u Bosni i Hercegovini i kako bi za Srbiju obezbedila izlaz na more. Predsednik srpske vlade Nikola Pašić nije bio poznat kao pristaša jedinstva Južnih Slovena, isto tako carska Rusija, važan srpski saveznik, nije podupirala jugoslovenske politike. Kako navodi Milada Paulová, 1915. godine ruski ministar vanjskih poslova Sergej Sazonov bio je „prema Hrvatima i rezervisan i ravnodušan”, a prema Slovencima „gotovo neprijateljski raspoložen” (Paulová 1925: 55).

Da su Slovenci ipak postali deo naroda sa tri imena, u najvećoj meri zasluga je Nike Zupanića. Srpska vlada više od četiri meseca nakon početka svetskog rata Slovence nije ni spomenula, zato se bojao da će oni ostati zaboravljeni. Napisao je informativni članak o Slovencima i njihovoj domovini. Članak je umnožio u deset primeraka i dao ih srpskim ministrima i političarima. Kad su ga pročitali, priznali su mu da ne bi smeli zaboraviti na „nesretne Slovence”. Na taj je način kod Srba sijao „seme zanimanja, ako želite i samilosti za nas Slovence”. Uskoro je dočekao da seme proklija i pokaže cvet i plod. Na sednici srpske vlade u Nišu, 7. decembra 1914. godine, ona je prihvatila deklaraciju „koja je po svojem sadržaju značajnija, slavnija od svih srpskih pobeda”. U njoj su bili spomenuti i Slovenci, zalažući se za oslobođenje i ujedinjenje „sve naše neoslobođene braće Srba, Hrvata i Slovenaca” (Zupanić 1916: 61; Jovanović 1921: 3; vidi i Paulová 1924: 29; Kolar 1930: 138). Zupanićev pobratim i bliski saradnik u Jugoslovenskom odboru, Bogumil Vošnjak, u svojoj knjizi utisaka i opažanja iz doba svetskog rata i stvaranja nacionalne države Jugoslovena s odobravanjem je naglašavao Zupanićevu zaslugu za uključivanje Slovenaca u prvu proklamaciju srpske vlade (Vošnjak 1928: 40). A već za vreme rata jedan od vođa američkih Slovenaca u Clevelandu, Louis Pirc, izrazio je mišljenje, da ono, „što je dr. Zupanić napravio na početku ovog rata u ime Slovenaca, istorija nikada neće zaboraviti i narod će mu biti večno zahvalan” (Pirc 1916: xxix). Međutim, večnost ni u ovom slučaju nije bila dugog veka. Za vreme rata slovenačka javnost nije imala informacija o radu Jugoslovenskog odbora, pa posle rata i stvaranja nove države njoj nije ni trebalo mnogo vremena da zaboravi, „ko nama je otvorio vrata u slobodnu Jugoslaviju” (Ogris 1921: 6).

Nakon što se javio kao dobrovoljac, austrougarskog rezervnog oficira Zupanića je krajem jula 1914. srpsko Vojno ministarstvo poslalo na službovanje u Vojnu cenzuru u Nišu. U početku decembra iste godine bio je razrešen ove dužnosti, kako bi se mogao posvetiti nacionalnom radu za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca iz Dvojne monarhije. Kraj 1914. godine proveo je u Atini, početak sledeće godine u Rimu, gde je kao prvi Slovenac postao član Jugoslovenskog odbora

(Pirc: 1916: xxviii; Stelè 1956: 269). /// Članovi Odbora bili su politički emigranti iz Austrougarske, koji su želeli da sarađuju sa vladom Kraljevine Srbije i učestvuju u stvaranju nacionalne države Južnih Slovena. U svom punom sastavu brojao je dvadeset tri ugledna člana, „cvet naša tri naroda”:

Čovek najvećeg, svetskog imena je Dalmatinac Ivan Meštrović, najslavniji kipar na svetu sadašnjeg vremena. Antun Trumbić je sjajan govornik, Milan Marjanović je literat, B. Vošnjak je izvrstan pravnik e. c., ali naš Zupanić se odlikuje u jednom i glavnom smislu od njih: sav je Jugosloven. On je stvoritelj moderne jugoslovenske ideje, i dok su njegovi odborski kolege Hrvati, Srbi ili Slovenci možda još vodili političku borbu jedan protiv drugog, kao Srbi protiv Hrvata i obrnuto, Zupanić je širio neumoljivo misao jedinstva i idejno je stvorio već davno ono što se mnogima činilo nemogućim i što se sada želi postići. Zupanić je tvorac lepe i uveličane jugoslovenske misli u političkom i kulturnom smislu. Mnogi pojmovi i mnoge krilatice koje su danas opštepoznate od Timoka do Jadrana začete su baš od našeg Zupanića. Samo od sebe ništa ne dolazi, sam od sebe postao je Bog, pa je netko morao stvarati i kod nas Jugoslovena. (Pirc 1916: xi–xii)

Jugoslovenski odbor osnovan je u Rimu 1915. godine, maja iste godine preselio se u Pariz, a posle nekoliko meseci odatle u London, gde su njegovi članovi na vlastitu ruku i bez veza sa domovinom počeli polagati kamen na kamen za izgradnju jugoslovenske države (Zupanić 1916: 64; Ogris 1921: 7; Vošnjak 1928: 10–1; Franić 1936: 11–2). Odbor je odabrao London kao svoje sedište na osnovu procene da će Velika Britanija na mirovnoj konferenciji imati glavnu reč, zato je bilo toliko važnije pridobiti njezino javno mnjenje na svoju stranu. U svrhu informiranja britanske javnosti „o našim zemljama, o našoj prošlosti, o našoj kulturi i našoj patnji pod austro-mađarskim bičem” (Zupanić 1916: 64–5), Odbor je počeo da objavljuje *The Southern Slav Library* i *The Southern Slav Bulletin*.

Aprila 1916. srpska vlada poslala je Zupanića u Sjedinjene Države da bi među slovenskim iseljenicima agitirao za ujedinjenje Jugoslovena u jednu državu (Trgovčević 1986: 124, 187). Prigodom njegova dolaska uveti za jugoslovensku agitaciju bili su vrlo neugodni. „Našim iseljenicima”, sećao se Bogumil Vošnjak, „ostala je uspomena Austro-Ugarske u celome svome sjaju, u celoj svojoj moći i sili. Smešno se njima činilo pregnuće, da se hoće razbiti ovakav državni kolos” (Vošnjak 1928: 319–20). Povrh toga, skupove i sastanke slovenskih migranata ograničavali su habzburški konfidenti i simpatizeri, milom ili silom (Franić 1936: 12–3). Zupanić je srpsku vladu izveštavao da je borba između jugoslovenskih predstavnika i austrougarskih agitatora tekla „svom oštrinom” i da je on napadao „katoličke svećenike od kojih su mnogi austr. (ijski) agitatori”. U izveštaju je zapisao kako je na rođendan cara Franje Josipa austrougarski konzul izdao poziv Slovincima da svečano proslave taj praznik i skupljaju darove za Austriju. Zupanić se na konzulov poziv odazvao davanjem govora o caru Franju Josipu kao „krvniku Slovenaca” (Trgovčević 1986: 189). Kako je navodio *Slovenec*, Zupaniću je tokom višemesečnog boravka u Sjedinjenim Državama u gradu Clevelandu ipak uspeo da pronađe plodno „polje za setvu svojih vratolomnih ideja” (Nepotpisano 1916: 6).

Nakon povratka iz Sjedinjenih Država Zupanić je delovao u Londonu pre svega kao političar, iako nikad nije posve zanemario nauku. Osim sudelovanja na

sednicama Jugoslovenskog odbora u Londonu, Parizu i Ženevi, gde su bile njegove filijale, pisao je informativne članke o jugoslovenskom pitanju, crtao zemljovide, posećivao engleske naučnike, osobito istoričare. U ono vreme i dobri poznavatelji jugoslovenskih zemalja, kao što je bio istoričar Robert William Seton-Watson, slovenačke zemlje nisu videli kao deo Jugoslavije (vidi npr. Seton-Watson 1911: 2). Zato su Vošnjak i Zupanič pokušavali britanske mnjenjske lidere i javnost upoznati sa slovenačkom geografijom i istorijom. Vošnjak je u Londonu kod engleskih izdavača objavio čak četiri knjige (Vošnjak 1916; 1917; Vosnjak 1917; 1918), a Zupanič više članaka i brošura. Da bi Britancima bolje predstavili položaj i veličinu jugoslovenskih zemalja, izradio je i *Map of Southern Slav Territory*.

Posle izbijanja spora između Vlade Kraljevine Srbije, koja je dosledno stajala na svom gledištu stvaranja nacionalne države Južnih Slovena kao „proširene Srbije”, i Jugoslovenskog odbora, koji je stajao na gledištu „integralne” Jugoslavije (Paulová 1925: 320), Zupanič je stao na stranu srpskog premijera, a „ostavljajući ciničko Trumbičevo društvo” (Jovanović 1921: 3; Nepotpisano 1924: 61).

JUGOSLOVENSTVO KAO KAMEN O VRATU

Zupanič je napustio London u leto 1919. godine. Njegovo prvo zaposlenje i važno priznanje za njegovo uspešno delovanje za vreme Prvog svetskog rata bilo je imenovanje za člana Etnografske sekcije i predsednika Podsekcije za slovensko-nemačku državnu granicu u Koruškoj, Štajerskoj i Prekomurju i čehoslovačko-jugoslovenski koridor na Mirovnoj konferenciji u Parizu (Jovanović 1921: 3; Z. 1928: 86; Županič 1929 b: 223; Franić 1936: 13–4; Stelè 1956: 269; Baš 1961: 138; 1962: 61; Bižić Omčikus 2003: 276).

Posle skoro petnaest neprekidnih godina boravka van Slovenije, Zupanič je došao u Ljubljano 1921. godine da među „svojom braćom, u svojoj užoj domovini” nastavi delo, na kome je radio „sa toliko revnosti već dve decenije”, sada kao „poznati naš narodni radnik” (Jovanović 1921: 2). Njegov povratak, međutim, nije bio onakav kako su njegovi drugovi zamišljali. Organ Narodne radikalne stranke, beogradska *Samouprava*, 19. jula 1921, recimo, izražava čuđenje nad njegovim prijemom prilikom prve posete svojoj opštini u 1919. godini. Zupanič i njegovi stranački drugovi očekivali su da će ga tamo dočekati kao „prijatelja narodnog, kao njegovog lidera”. „Međutim šta bi?”, piše M. S. Jovanović. „Kao da stara mržnja nikad ne gine. Digoše se vulgo i kusi i repati na dr. Županića” (Jovanović 1921: 3).

Ali Zupanič nije bio čovek predaje, takve situacije kao da su mu dale još jače poticaj za rad. Radikalna stranka u Sloveniji stvorena je 1921. godine. /// Radikalna stranka posle 1. decembra nije obraćala mnogo pažnje na pokrajine u kojima nije bilo Srba; u duhu svoje velikosrpske ideologije ona se povećavala i širila samo u pokrajinama koje je smatrala srpskim, odnosno koje bi po njenom planu Velike Srbije trebalo da pripadnu Srbiji (Janković 1959: 106). Tek sa određenim zakašnjenjem počelo je da se radi i na formiranju organizacija Radikalne stranke i u drugim pokrajinama. /// Zupanič je izdao brošuru *Narodna Radikalna Stranka Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Županič 1921), u kojoj je izložio program nove stranke, i vodio aktivnu propagandu za širenje radikalne stranke i njenih načela u

slovenačkom delu države. Već početkom avgusta 1921. godine u Kočevju osnovan je Mesni odbor Radikalne stranke, a u jesen i prvi radikalski organ *Radikal*, koji je izlazio na slovenačkom jeziku od jeseni 1921. do početka 1923. godine. Sredinom 1922. godine počeo je da izlazi nedeljni list *Samouprava* (Nepotpisano 1922 c: 1; 1922 e: 3; 1924: 61). Januara 1923. osnovan je Akcioni odbor Narodne radikalne stranke sa zadatkom da provede izbore i da organizuje stranku u Sloveniji. Zatim je pokrenut veliki radikalski dnevnik *Jutarnje novosti* (od 1. januara 1924. dalje *Narodni dnevnik*), priređivani su zborovi i sastanci po celoj Sloveniji, čak i u Prekomurju i Beloj Kranjskoj (Nepotpisano 1924: 66).

Prve godine egzistencije kraljevstva naroda sa tri imena obeležile su brojne krize. One su se rešavale novim izborima, ali izbori nikad nisu ponudili neko rešenje, nego su izazivali samo nove i dodatne probleme. Kraljevstvo je bilo osnovano kao parlamentarna demokratija, u kojoj su dominirale dve stare srpske stranke: radikali i demokrati; one su revnosno nastavljale svoja stara rivalstva, te time u novoj državi jačale krizu. Da bi se pronašao izlaz iz tog ćorsokaka, krajem 1922. godine kruna je podelila mandat za sastav izborne vlade vođi najjače parlamentarne stranke, Nikoli Pašiću. Kako se koalicija dve najjače stranke kod srpskog dela javnosti našla „na vrlo lošem glasu”, Pašić se odlučio na „veliku gestu velesrbstva te sastavio velesrbsku vladu” (Nepotpisano 1922 h: 1). U takozvanoj izbornoj vladi bili su imenovani kao ministri isključivo Srbi, što je bio presedan. Pašić je uključio još dvojicu ministara bez resora: „jednog takozvanog Hrvata i jednog takozvanog Slovenca, dr. Gjura Supila, i dr. Nika Županiča, po rodu Hrvata odnosno Slovenca, po mišljenju Srba” (Nepotpisano 1922 c: 1).

Štampa, naročito demokratska, pratila je imenovanje samoradikalne vlade sa velikom skepsom. Slovenačke demokratske dnevne novine *Jutro* na samom početku njenog rada ustanovile su da je ona označila vrhunac dugotrajne krize u državi, a iz sastava kabineta iščitale, da je došlo vreme kad Nemač kaže: „Brechen oder biegen”⁴ (Nepotpisano 1922 b: 1). Ljubljanska *Jugoslavija* pak ustvrdila je da je nova vlada jasno označila ono što se pre samo naslućivalo: „da je osvanuo dan Velike Srbije i njenih reprezentanata” (Nepotpisano 1922 d: 1). Bolje mišljenje o toj vladi nije imala ni beogradska *Pravda*, proglašivši je za Pašićev „opasni i smeli eksperiment”, s kojim je predsednik vlade želeo da govori u ime svih Srba, a pri sastavu vlade hrvatske i slovenačke krajeve tretirao kao „kolonije”, smatrajući ih za krajeve „sa kojima se i može, ali i bez kojih se može” (Nepotpisano 1923 a: 1).

U slovenačkoj štampi ministar bez resora u samoradikalnoj vladi Niko Zupanič ubrzo je postao poznat kao „kolonijalni ministar” (vidi npr. Nepotpisano 1922 d: 1; 1922 h: 1; 1923 e: 1; 1923 g: 1). Značenje ovog zvanja socijalističko glasilo *Zarja* objasnilo je ovako: „Županič i Supilo jesu Pašićevi politički biskupi *in partibus infidelium* — krivoveraca — nevernika. U Beogradu pak sigurno su mišljenja, da su ta dvojica kolonijalnih ministara — crnci iz srednje Afrike” (Nepotpisano 1922 j: 3).

U oštroj predizbornoj kampanji etablirane slovenačke političke stranke Narodnu radikalnu stranku predstavljale su kao velikosrpsku stranku, koja se zalaže za

⁴ Milom ili silom.

nadmoć Srba i pravoslavlja. Za slovenačku štampu izbori 18. marta 1923. godine bili su u stvari referendum u znaku pitanja: „Za reviziju ustava ili protiv nje!” odnosno „Za sporazum sa Hrvatima i Slovencima ili protiv njega” (Nepotpisano 1922 f: 1; 1922 g: 1).

Pašić je, kao iskusan političar, imao na umu da se nijedna politička akcija ne preduzima radi sebe same, nego radi konkretnog rezultata. Tako je bilo i u slučaju izbora u martu 1923. On je bio svestan da će se njima oslabiti demokratska stranka, kao najodlučniji branilac unitarističke države, koja se kod većine hrvatskih i slovenačkih birača sa svojim stavovima uveliko onemogućila (Marković 1935: 235). Rezultati izbora 18. marta 1923. godine pokazali su u velikoj meri pravilnost Pašićeve računice: radikali su ojačali svuda gde su živeli Srbi i dobili 108 od 313 poslanika, a demokrati su prepolovljeni (Marković 1935: 235–36; Stojadinović 1963: 195; Horvat 1992: 157–58). Ali Pašić nije uzeo u obzir da se u izbornoj matematiци nije radilo o računu sa samo jednom nepoznatom, nego više njih; zbog toga se i prevario u računu. Izborna propaganda radikala usmerena na mamljenje srpskih birača krilatim velikosrpskim parolama i upozoravanjem na hrvatsko-slovenačku nezahvalnost urodila je plodom, dok ulagivanje slovenačkim i hrvatskim biračima sa frazama o narodnom jedinstvu nije. Radikalne kandidate su poduprli uglavnom srpski birači, a oni nisu dobili nijedan mandat u Sloveniji, dok je Slovenska ljudska stranka, koja je izbore proglasila za plebiscit „za čast slovenačkog naroda” (Nepotpisano 1923 j: 1), osvojila 21 poslanika (od mogućih 26) (Kranjec 1939: 86; Stojadinović 1963: 199; Horvat 1992: 158). Sličan rezultat su dali i izbori u Hrvatskoj, gde je Hrvatska republikanska seljačka stranka Stjepana Radića osvojila čak 70 poslanika (Horvat 1992: 158). Još značajnija kao sam zbir glasova bila je činjenica da su glasovi za Slovensku ljudsku stranku i za Radićevu stranku bili pre svega glasovi nezadovoljstva slovenačkog i hrvatskog biračkog tela sa ustavnim centralizmom, u kome su videli srpsku hegemoniju nad slovenačkim i hrvatskim delom naroda. Baš kako je dan pre izbora najavio ljubljanski *Avtonomist*, navodeći da će slovenački narod na izborima izraziti svoj protest i svečano izjaviti pred domaćim i stranim svetom „da hoće biti na svojoj zemlji svoj gospodar!” (Nepotpisano 1923 k: 2).

„Zna Baja šta radi”, bila je u ono doba široko poznata uzrečica. Znao je, zaista, šta radi, ali nije shvatao posledice svoga rada. Rezultati izbora, od kojih je očekivao mandat za daljnje utvrđivanje jedinstvene države na temeljima Vidovdanskog ustava, pokazali su da znatan deo biračkog tela traži promenu Ustava. Birači su se izjasnili protiv koncepcije jednog i jedinstvenog naroda i podelili mandate između Nikole Pašića, Stjepana Radića i Antona Korošeca, čime je trojici političkih vođa data mogućnost da govore u ime srpskog, hrvatskog, slovenačkog naroda, i siju među njima razdore. Drugim rečima, birači su otišli na izbore kao pripadnici naroda sa tri imena, a sa izbora su se vratili postrojani iza trojice vođa sa visoko podignutom srpskom, hrvatskom i slovenačkom zastavom. Izvršena je balkanizacija kraljevstva naroda sa tri imena. Svaki agitator je puštao sebi na volju da izmišlja kakvo zlo će snaći pripadnike određenog naroda kada na izborima pobede njihovi opasni protivnici. A kada etničke razlike, stvarne ili fiktivne, dobiju odlučujuću ulogu u izboru birača, one postaju sve više „realne” jer svaka izborna kampanja ih sve više i više potvrđuje (usp. Duijzings 1997: 210–11).

Na osnovu iskustva iz izbora 18. marta 1923. godine vođstvo Narodno radikalne stranke opredelilo se da svoju aktivnost posveti poglavito srpskim glasačima, prepuštajući Slovence slovenačkim strankama, Hrvate hrvatskim, a bosanskohercegovačke muslimane njihovoj Jugoslovenskoj muslimanskoj organizaciji. Takav postupak je uvojen i za nacionalne manjine (nemačke, mađarske, rumunske i albanske), koje su ostavljene svojim nacionalnim vođama, sa kojima je Radikalna stranka za vreme izbora pravila paktove o zajedničkom istupanju, dajući im izvestan broj poslaničkih kandidata da budu birani na radikalnim listama (Stojadinović 1963: 199).

Na taj način Pašićevo ustrajno odbijanje zajedničkog jugoslovenskog narodnog imena, pet godina posle osnivanja jugoslovenske nacionalne države, osvojilo je srca i umove narodnih masa, samo što veliki deo biračkog tela nije dao podrške Pašićevoj viziji, nego su se izjasnili protiv homogeniziranja na temelju Vidovdanskog ustava. Polemika za Vidovdanski ustav ili protiv njega ostala je kao jedna najvažnijih tačaka svih političkih sukoba i svađa. Pripadnici podeljenog naroda bili su iz godine u godinu sve nezadovoljniji, a svoje nezadovoljstvo postojećom situacijom i svoje nade za bolje sutra izražavali su ustrajnim davanjem glasova vođama „svog” naroda. Godinu 1918. državljani kraljevstva naroda sa tri imena doživljavali su sa bezgraničnim entuzijazmom, kao kakav čaroban san s puno smelih vizija. Za nekoliko godina zajedničkog života rivalitet među političkim partijama stvorilo je partizanstvo koje je za kratko vreme uspelo da podredi interese naroda i države partizanskim interesima u borbi za izborne kuglice (Zrnić s. d.: 9).

Radikalska izborna računica bila je katalizator pretvorbe naroda od tri imena u „radikalsko carstvo” (Stojadinović 1963: 205), to jest u Vavilon ekskluzivističkih manjih zajednica, koje je povezivala pre svega ličnost njihovih vođa. A narodne mase, koje su pesmom išle iza svojih vođa, sve više i više skretale su sa jugoslovenskog puta. Duže je trajala borba za kuglice, manje su učesnici svoje reči stavljali na vagu, sve dok neki narodni poslanik nije prilikom jedne žestoke rasprave osetio da njegov glas nema dovoljno jačine i oštine te dao svom revolveru da govori umesto njega u odbranu „svoje nacije i otadžbine” (Kulundžić 1967: 361; Horvat 1992: 388–89). Hici ispaljeni na sednici Narodne skupštine zadali su smrtnu ranu govoru o narodnom jedinstvu naroda sa tri imena. U pogovoru knjizi, u kojoj je objavio predavanje koje je trebalo da održi 28. juna 1914. godine, Ante Tresić Pavičić konstatuje kako su posle deset godina zajedničkog državnog života pripadnici naroda sa tri imena bili udaljeniji od narodnog jedinstva nego su bili 1. decembra 1918. godine, kada su pohitali u Beograd da „taj lijepi ideal oživotvorimo” (Tresić Pavičić 1928: 120–21). „Mjesto napried,” dodaje, „išlo se je postojano i uporno natrag, što usljed političke i državotvorne nesposobnosti s jedne i s druge strane; što, i najviše, zbog beogradske težnje za hegemonijom nad ostalom braćom” (Tresić Pavičić 1928: 121).

U Narodnoj skupštini, međutim, rezultati izbora 1923. godine označili su doba nenačelnih koalicija. Iako pobjednici na izborima, radikali nisu imali dovoljno poslanika da sami sastave vladu, trebali su im koalicioni partneri. Tu izbor nije bio neograničen, u stvari, imali su samo dve alternative: ili sporazum sa Radićem, ili partnerstvo sa Korošecem. Kada su razmatrali mogućnosti, procenivši da Radić prikuplja oko sebe „sve partikularističke elemente u nameri da onemoguću politiku

jedinstva”, ostala je kao jedina mogućnost „za obezbeđenje državne i narodne celine” koalicija sa Slovenskom ljudskom strankom. Njen vođ Korošec je u više prilika osuđivao Radićev „razorni rad” i iskazivao spremnost na saradnju sa radikalima. Takva saradnja izgledala je vrlo povoljna i vrlo korisna za slovenačke klerikalce, koji bi na taj način mogli dobiti u Sloveniji svu vlast i time konačno suzbili Demokratsku stranku s jedne, ali i sprečiti razvitak i snaženje Radikalne stranke među Slovencima sa druge strane. Povrh toga, Anton Korošec bi mogao učešćem u vladi, naročito kao ministar za unutrašnje poslove, „vrlo uspešno da zadrži prelazak Radićeve propagande među Slovence” (Marković 1935: 239).

Nijedna od ovih alternativa nije bila pogodna za političku budućnost Nika Zupaniča, napose potonja. On je pažnju javnosti uzbudio oštrim protivklerikalnim i protivseparatističkim člancima (vidi npr. Nepotpisano 1922 a: 1).

Navođenje ovakvih provokativnih stavova nije mu donelo popularnosti u konzervativnim političkim krugovima, pa ni njegovi politički protivnici nisu ga štedeli, nije išlo ni bez niskih udaraca. Tako su slovenačke novine navodile kako se Zupanič sam oseća „više Srbinom nego Slovencem” (Nepotpisano 1922 i: 452), ili ga jednostavno predstavljale kao „po političkom mišljenju Velesrbin, po narodnom ubeđenju trgovac sa slovenačkim narodnim postignućima u korist nemčura” (Nepotpisano 1923 f: 1); proglašavale su ga i pravoslavcem, što je imalo značiti isto kao „ein deutschgesinnter Slowene”⁵. Prema rečima slovenačkih opozicionih novina, ministar Zupanič bio je samo jedan činovnik, a ne od naroda izabrani poslanik; uz to, nije bio poslanik nijedne slovenačke stranke, nego Srpske radikalne stranke. Ukratko, „dr. Niks⁶ (Miko) Zupanič” (Nepotpisano 1922 d: 1). Nezavisan politički list za slovenački narod *Straža* ismejavao ga je kao „junaka” koji dolazi iz Šumadije — iz Pijemonta, iz srca današnje državotvornosti, gde je 15 godina uživao gostoprimitstvo, što je zaista prijatna i mila sudbina u usporedbi sa životom onih Jugoslovena koji su od balkanskog rata naovamo sa srpskim vojnicima-seljacima trpeli i krvarili te se posle prevrata od velesrpskih šovinista omraženi i proganjani vratili u „Jugovinu”. Dr Zupanič, naravno, izabrao je bolje mesto, od Miklavža ili Nikolaja postao je „Niko,” seo među moćne radikale, vodio je politiku, dok su drugi gubili krv i glavu, pa tako zaista ne može da zna kako jo tada, „kad čoveka gnjavi bog i radikal.” (Nepotpisano 1921 b: 1)

Najzad je *Kmetijski list* nekoliko dana pre izbora ministra Zupaniča proglasio za „političkog mrtvaka” (Nepotpisano 1923 h: 3).

Zupanič je, međutim, ostao lojalan Nikoli Pašiću, i kad je to išlo na njegovu štetu, uprkos tome što su Pašićeva i Zupaničeva vizija jugoslovenstva bile krajnje različite. Dok su bili pojmovi Jugosloven, Jugoslovenstvo, Jugoslavija Pašiću „tuđi, nerazumljivi; sve mu je to pomalo mirisalo na austrijanštinu” (Čubrilović 1958: 461–62), Zupanič se ponosio da je on „otac moderne jugoslovenske ideje” (Zupanič 1916: 56). Prihvatanjem Pašićevog gledanja i ustrajanje na svojim izvornim pozicijama Zupanič se dao na težak put povezivanja tih oprečnih stavova. Bilo je to braćenje vatre i vode. U njegovim očima Jugoslavija je ostala „sunce oko koga se vrte

⁵ „Nemcima sklon Slovenac”.

⁶ Što se čita isto kao nemački Nix („ništa”).

centripetalno sve planete naših stranaka i plemena” (Zupanič 1921: 1), ali kao ministar u samoradikalnoj vladi i organizator Narodne radikalne stranke u Sloveniji on je agitirao sa pozivanjem birača da prihvate ideologiju velike (srpske) stranke i zaborave na autonomiju (Nepotpisano 1923 e: 1). Odstupivši od svoje izvorne jugoslovenske ideje, on je postavio onu ideološku stranu iza koje je stajao jak odbrambeni zid izgrađen od oružja i topova. „Samo ‘železna valuta’ — dobro naoružane armije”, obrazlagao je, „podići će naš kurs na svetskoj berzi” (Zupanič 1921: 1). Zaista, Južni Sloveni izborili su svoju državnost ne kulturnim sredstvima, nego onda kada su u ratu glasno progovorili topovi i prolivala se krv u nezapamćenoj količini (Vošnjak 1929: 21). Prema mišljenju koje je prihvatio i Zupanič, suprotstavljanje strani koja je izašla iz rata kao pobednik, koja je oslobodila i ujedinila Srbe, Hrvate i Slovence, značilo bi ustrajanje na pozicijama austroslavizma, „koji je s raspadom Austrije izgubio svako pravo bitisanja”. Takvo ustrajanje, objasnio je nekom prilikom, bila bi „don-kihotska borba protiv ideje koja je pobedila” (Nepotpisano 1923 b: 2.). Ali za slovenačke opozicijske stranke, to jest ogromnu većinu biračkog tela, ovakvi stavovi bili su apsolutno neprihvatljivi. U njima su kritički gledali mnjenje i tumačenje „velesrpskih hegemonističkih učitelja, koji nas drže samo za ‘ratni plen’, a naročito Pašića, koji nas u najboljem slučaju zamenjuje sa Slovacima”⁷ (Nepotpisano 1921 b: 1).

Karakteristično za Zupaniča bilo je da je ideološko-političke stavove prihvatao na „surovo-naivan” način, prvo ilirizam, onda jugoslovenstvo, a na kraju „jugoslovenstvo” u Pašićevoj interpretaciji. Tako se pre izbora marta 1923. godine nije ustručavao čak ni od dogovaranja sa Nemcima o zajedničkim kandidaturama u Mariboru — toj „narodnoj postojanci junaka Maistra za koju se lila krv!” (Nepotpisano 1923 c: 2; 1923 d: 1). Zupanič se srčano i velikom upornošću borio za radikalne ciljeve, mada je njegovo zalaganje među Slovincima shvaćeno kao „besprincipijelnost” i bacilo veliku mrlju na njegov lik borca za narod; još manje je išlo u njegov prilog Pašićevo kombinovanje sa Slovenskom ljudskom strankom. Nikoli Pašiću je ostao nepokolebljivo lojalan i odan i posle njegove smrti, što je izrazio u govoru na pogrebu velikog srpskog državnika. U njegovom poslednjem pozdravu čule su se jasno i glasno reči neugasle nade u budućnost političkog projekta — kojemu su glasači na svim izborima posle ujedinjenja izglasali nepoverenje:

„Nikola Pašiću, naš prijatelju, tvoja velika duša će otići u nebesko naselje gde te očekuju, gde će ti pružiti ruku blagopočivši kralj Petar Veliki, njegove vojskovođe Vojvoda Putnik i Mišić i vi ćete svi tamo moliti da se tvoj program jugoslovenstva u svojoj potpunosti izvrši. Tada ćete vi svi radosna srca gledati na svoju decu i sinove koji su izišli sa krivog puta i otišli na pravi put” (Županič 1926: 8).

⁷ U leto 1912. godina grupa jugoslovenski orijentisanih slovenačkih đaka obišla je jugoslovenske zemlje (Hrvatsku, Srbiju i Bugarsku). Preporodavca Vladislava Fabjančića, od 1914. godine dobrovaljac u srpskoj vojsci, učesnik bitke na Ceru, zajedno sa Vinkom Zorcem primio je u audijencu ministar predsednik Nikola Pašić. Mnogo su se čudili kad ih je Pašić pozdravio: „Vas dvojica ste Slovaci, studenti ...”

„Ne, mi smo Slovenci.”

„Pa jest, znam ja to, Slovaci, Slovenci ...” (Kolar 1930: 48).

Pre dolaska u Ljubljano u leto 1921. godine Zupanič tamo nije živeo, a mišljenje i raspoloženje njenih građana video je u skladu sa mitovima, koji su on i njegovi istomišljenici kovali u borbi protiv austrougarske nadmoći, ne onako kakvo je ono stvarno bilo. Mogli bismo reći da je živeo u stranom gradu i u njemu nikad nije uhvatio korena. Njegova ideologija, njegov politički angažman, čak njegov naučni rad ostali su *kuriozum*, delo idealiste ekscentrika kojeg „moji Kranjci ismejavaju” (Ilešič 1913: 126).

Njegov naučni rad bio je končno nagrađen u leto 1939, kad je primljen za dopisnog člana Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu (Promitzer 2001: 23). Ali ambicioznom i uspešnom radu na osnivanju i razvoju Etnografskog muzeja njegovog dugogodišnjeg ravnatelja, kao ni izdavanju prvoga slovenskog etnološkog glasila, autori istorije slovenačke etnologije nisu posvećivali zasluženu pažnju. Ako su o tome i pisali, razlike između kranjskog i slovenačkog narodopisa nisu spominjali, dok su Zupaničevu ulogu u pravilu minorizovali i zanemarivali (Slavec Gradišnik 2016: 14).

Slično kao što je osnivanje Slovenskog etnografskog muzeja u Ljubljani bilo je i osnivanje Katedre za etnologiju i etnografiju na Filozofskom fakultetu u Ljubljani „prvenstveno Zupaničeva zasluga” (Baš 1961: 141; Kremenšek 1978: 38). Iako je on računao da će dobiti profesuru posle povratka u domovinu nakon završetka rata, do toga nije došlo punih dvadeset godina. Zapisnici sednica Saveta Filozofskog fakulteta iz godina 1920. do 1940. čuvaju zapise o zanimljivim raspravama u vezi sa njegovom profesurom. Profesori Josip Plemelj i Marijan Salopek se krajem 1924. godine, kako je zabeleženo u zapisniku II redovite sednice Saveta Filozofskoga fakulteta u Ljubljani 16. decembra 1924, nisu sramili čak ni da glasno pitaju da li je katedra za etnologiju na ljubljanskom univerzitetu „uopšte potrebna”, a profesoru Ivanu Prijatelju nije se činilo neprimerenim navoditi („privatne”) izjave profesora Vatroslava Jagića i Jovana Cvijića koji su, navodno, bili „obojica o Županičevu naučnom radu vrlo lošeg mišljenja”. Takvim i sličnim „argumentima” profesori Prijatelj, Salopek i neki drugi uspešno su zaustavljali Zupaničevu kandidaturu sve do studijske godine 1940/41, kada je odluka za njegovu redovnu profesuru prihvaćena izvana. Dana 27. juna 1940. godine, naime, regent Pavle je na predlog ministra prosvete Božidara Maksimovića imenovao dr Niku Zupaniča za profesora „opće i narodne etnologije” (Promitzer 2003 b: 313).

Saga profesora Zupaniča bila je, opet, najtešnje povezana s njegovim političkim delovanjem. Kako je navodila beogradska *Samouprava*, katedre na novoosnovanom ljubljanskom univerzitetu dobili su „čak i zatrovani austrofil”, a Zupaničevu akademsku karijeru dovedoše u pitanje „ljudi Austrije”. „Austrijanska sredina”, navodno, „nije trpela jedan duh formiran u zdravom političkom vazduhu Srbije, odnegovan principima kojima se nadahnua u Šumadiji” (Jovanović 1921: 3). Ljubljanski *Slovenec*, koji je izvestio o članku iz *Samouprave*, dodao je kratak i posve neodvojben komentar: „Neka g. dr. Zupanič samo ide, postavljamo mi!” (Nepotpisano 1921 c: 3).

LITERATURA

- [1] Barkan, Elazar. 1992. *The Retreat of Scientific Racism. Changing concepts of race in Britain and the United States between the world wars*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [2] Baš, Franjo. 1961. Niko Županič (1876–1961); *Etnološki pregled*, br. 3, s. 138–141.
- [3] Baš, Franjo. 1962. In memoriam Niko Županič; *Argo*, s. 61–64.
- [4] Bižić Omčikus, Vesna. 2003. Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu; *Etnolog*, s. 273–283.
- [5] Blumenbach, Johann Friedrich. 1775. *De generis humani varietate nativa*. Goettingæ: Vandenhoeck et Ruprecht.
- [6] Boas, Franz. 1940. *Race, Language and Culture*. New York: The Macmillan Company.
- [7] Brunnbauer, Ulf. 2007. The end of „Jugoslovenstvo“. New Myths of Ethnic Descent Among the Southern Slavs; Claire Nortin, ur. *Nationalism, Historiography and the (Re) Construction of the Past*, s. 81–96. Washington, D. C.: New Academia Publishing.
- [8] Cvijić, Iovan. 1909. *L'annexion de la Bosnie et la question Serbe*. Paris: Librairie Hachette.
- [9] Cvijić, Iovan. 1913. *Izlazak Srbije na Adriju*. Beograd: Štamparija „Simeon Mirotočivi“.
- [10] Čubrilović, Vasa. 1958. *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*. Beograd: Prosveta.
- [11] Dragnich, Alex N. 1983. *The First Yugoslavia. Search for a Viable Political System*. Stanford: Hoover Institution Press.
- [12] Duijzings, Ger. 1997. The Making of Egyptians in Kosovo and Macedonia; Cora Govers i Hans Vermeulen. *The Politics of Ethnic Consciousness*, s. 194–222. Houndmills i London: Macmillan Press.
- [13] Dvorniković, Vladimir. 1939. *Karakterologija Jugoslovena*. Beograd: Geca Kon.
- [14] Eisenstein, Richard Freiherr von und zu. 1912. *Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumänien, Bulgarien und Serbien. Beschreibung mit Erörterungen, um zu Reisen und Unternehmungen anzuregen*. Wien: Kommissionsverlag von Karl Gerolds Sohn.
- [15] Ekmečić, Milodrag. 1973. *Ratni ciljevi Srbije 1914*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- [16] Franić, Ivo. 1936. Život i rad Dra Nike Županića. In honorem sexagenarii; *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu*, knj. II, sv. 3–4, s. 11–28.
- [17] Gersin, K. 1903 a. *Macedonien und das türkische Problem*. Wien: Druck u. Verlag von Kratz, Helf & Co.
- [18] Gersin, K. 1903 b. *Mačedonija i tursko pitanje*. Beograd: Izdanje Savića i Komp.
- [19] Gersin, K. 1912. *Altserbien und die albanesische Frage*. Wien: Anzensruber-Verlag.
- [20] Grafenauer, Bogo. 1962. *Zgodovina slovenskega naroda*, 5. knj. Ljubljana: Izdala in založila Glavna zadružna zveza.
- [21] Günther, Hans Friedrich Karl. 1923. *Rassenkunde des deutschen Volkes*. München: J. F. Lehmanns Verlag.
- [22] Haddon, Alfred C. 1898. *The Study of Man*. London: Bliss, Sands and Co.; New York: G. P. Putnam's Sons.
- [23] Hannig, Alma. 2015. Austro-Hungarian foreign policy and the Balkan Wars; Dominik Geppert, William Mulligan i Andreas Rote, ur. *The Wars before the Great War. Conflict and International Politics before the Outbreak of the First World War*, s. 233–248. Cambridge: Cambridge University Press.
- [24] Horvat, Josip. 1967. *Prvi svjetski rat. Panorama zbivanja 1914–1918*. Zagreb: Novinarska izdavačka kuća Stvarnost.
- [25] Horvat, Rudolf. 1992. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga.
- [26] Hrvat iz Banovine. 1915. *Hrvati i ujedinjenje. Niš: Štampano u Državnoj štampariji Kraljevine Srbije*.
- [27] Ilesič, Fran. 1913. Dr. Niko Županić: Altserbien und die albanesische Frage. Zweite unveränderte Auflage, Wien, 1912; *Slovan*, s. 125–126.

- [28] Jagodić, Miloš. 2016. *Srbija i Stara Srbija (1839–1869). Nasleđe na jugu*. Beograd: Evoluta IK.
- [29] Jezernik, Božidar. 2007. *Divlja Evropa. Balkan u očima putnika sa Zapada*. London: Biblioteka XX vek.
- [30] Jezernik, Božidar. 2014. *Mesto brez spomina. Javni spomeniki v Ljubljani*. Ljubljana: Modrijan.
- [31] Jovanović, M. S. 1921. Odlazak G. Dr. N. Županića; *Samouprava*, 19. jula, s. 2–3.
- [32] Jovanović, Slobodan. 1962. *Moji savremenici*. Vindzor: Avala.
- [33] Kaplan, Robert D. 1993. *Balkan Ghosts. A Journey Through History*. New York: Vintage Books.
- [34] Karadžić Stef., Vuk. 1852. *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*. Beč: P. U štampariji Jermenskoga manastira.
- [35] Knaflič, Vladimir. 1912. *Jugoslavansko vprašanje. Politična razmišljanja o priliki balkanske vojne*. Ljubljana: L. Schwentner.
- [36] Kolar, Ivan Janez. 1930. *Preporodovci 1912–1914*. Kamnik: Založila Tiskarna Anton Slatnar.
- [37] Kollár, Jan. 1824. *Slávy dcera*. Budín: Královská universitická tiskárna
- [38] Kos, Franc. 1940. Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1939; *Etnolog*, br. 13, s. 171–174.
- [39] Kotnik, France. 1944. Pregled slovenskega narodopisja; Rajko Ložar, ur. *Narodopisje Slovencev*, s. 21–52. Ljubljana: Založba Klas.
- [40] Kranjec, Silvo. 1939. Slovenci v Jugoslaviji; Jože Lavrič, Josip Mal i France Stele, ur. 1939. *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, s. 66–108. Ljubljana: „Jubilej“.
- [41] Krek, Janez Evangelist. 1912. Doktor Krek o albanskem vprašanju; *Slovenec*, 16. novembra, s. 1.
- [42] Kremenshek, Slavko. 1978. Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli; Angelos Baš idr. ur. *Pogledi na etnologijo*, s. 9–65. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- [43] Kulundžić, Zvonimir. 1967. *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb: Novinarsko izdavačka kuća Stvarnost.
- [44] Lénard, Leop. 1920. Kako je Niko Dragoš postal poslanec!; *Straža*, 12. maja, s. 1.
- [45] Leskovec, Janko. 1919. Slovo dr. Nike Zupanića od Londona; *Jugoslavija*, 20. augusta, s. 2.
- [46] Mandl, Leopold. 1912. *Österreich-Ungarn und Serbien nach dem Balkankriege*. Wien: Verlag von Moritz Perles.
- [47] Marcovitch, Lazare, ur. 1920. *Serbia and Europe 1914–1920*. London: George Allen & Unwin.
- [48] Marković, Lazar. 1935. *Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje (1918–1929)*. Beograd: Geca Kon.
- [49] Melik, Vasilij. 1997. Slovenci o Germanih, Slovanih in Romanih pred 120 leti; *Zgodovinski časopis*, br. 1, s. 17–20.
- [50] Melik, Vasilij. 2002. *Slovenci 1848–1918*. Ljubljana: Študentska založba Litera.
- [51] Milosavljević, Monika. 2013. Niko Županić i konstrukcija jugoslovenske etnogeneze; *Etnoantropološki problemi*, sv. 3, s. 717–746.
- [52] Moritsch, Andreas. 2002. Dva različna pojmovanja naroda; Ferdinand Mayrhofer-Grünbühel in Miroslav Polzer, ur. *Avstrija — Slovenija. Preteklost in sedanjost*, s. 81–88. Ljubljana: Cankarjeva založba; Celovec: Wieser.
- [53] N. Ž. 1934. Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování. Pořádal prof. K. Weigner; *Etnolog*, br. 7, s. 221–222.
- [54] Nepopisano. 1884. *Ustanak u Bosni od 1875. do 1878. god. Građa za noviju srpsku istoriju rata za oslobođenje*. U Novom Sadu: Štamparija A. Pajevića.
- [55] Nepotpisano. 1912 a. Navdušenje za Albance; *Slovenec*, 16. novembra, s. 5–6.
- [56] Nepotpisano. 1912 b. Avstrijski interesi na Balkanu; *Slovenski Narod*, 5. decembra, s. 1–2.
- [57] Nepotpisano. 1913. Prepovedani in dovoljeni trakovi; *Slovenski Narod*, 14. aprila, s. 3.

- [58] Nepotpisano. 1916. Dr. Niko Zupanič; *Slovenec*, 16. decembra, s. 6.
- [59] Nepotpisano. 1918. Velenemška teorija; *Slovenec*, 23. septembra, s. 1
- [60] Nepotpisano. 1921 a. Nova stranka v Sloveniji; *Sedanjest*, 4. jula, s. 3.
- [61] Nepotpisano. 1921 b. Nova radikalna državotvornost; *Straža*, 10. avgusta, s. 1.
- [62] Nepotpisano. 1921 c. Radikalna stranka v Sloveniji; *Slovenec*, 3. septembra, s. 3.
- [63] Nepotpisano. 1922 a. Pašičeva samoradikalna vlada; *Jutro*, 17. decembra, s. 1.
- [64] Nepotpisano. 1922 b. Po dvojje velikih ekstremov; *Jutro*, 19. decembra, s. 1
- [65] Nepotpisano. 1922 c. Radikalna vlada; *Slovenec*, 19. decembra, s. 1.
- [66] Nepotpisano. 1922 d. Minister krajan; *Jugoslavija*, 19. decembra, s. 1.
- [67] Nepotpisano. 1922 e. Samoradikalna vlada; *Nova Doba*, 19. decembra, s. 1.
- [68] Nepotpisano. 1922 f. Kaj hoče Pašič?; *Slovenec*, 20. decembra, s. 1.
- [69] Nepotpisano. 1922 g. Po vladni krizi; *Jugoslavija*, 20. decembra, s. 1.
- [70] Nepotpisano. 1922 h. Pašičeve vlade in krize; *Straža*, 20. decembra, s. 1.
- [71] Nepotpisano. 1922 i. Razgled po svetu; *Domoljub*, 20. decembra, s. 452–453.
- [72] Nepotpisano. 1922 j. Iz kaleidoskopa nove vlade; *Zarja*, 23. decembra, s. 3.
- [73] Nepotpisano. 1923 a. Protestujemo; *Pravda*, 1. januara, s. 1.
- [74] Nepotpisano. 1923 b. Slovenci o Niku Županiću; *Samouprava*, 11. januara, s. 2.
- [75] Nepotpisano. 1923 c. Načelnost in breznačelnost; *Tabor*, 12. januara, s. 2.
- [76] Nepotpisano. 1923 d. Nove nemške intrige; *Tabor*, 30. januara, s. 1.
- [77] Nepotpisano. 1923 e. Protičevi radikali; *Straža*, 5. februara, s. 1.
- [78] Nepotpisano. 1923 f. Kako stoji z volitvami?; *Tabor*, 15. februara, s. 1–2.
- [79] Nepotpisano. 1923 g. Kje je bil minister Slovenije?; *Kmetijski list*, 28. februara, s. 1.
- [80] Nepotpisano. 1923 h. Volilna borba; *Kmetijski list*, 13. marta, s. 3.
- [81] Nepotpisano. 1923. Za čast slovenskega naroda gre; *Slovenec*, 15. marta, s. 1.
- [82] Nepotpisano. 1923 k. Kaj pomeni 18. marec?; *Avtonomist*, 17. marta, s. 2.
- [83] Nepotpisano. 1924. Radikalna stranka u Slovenačkoj; *Almanah Pašič*, 1. knj., s. 61–66.
- [84] Nepotpisano. 1929. Kr. Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1928.; *Etnolog*, br. 3, s. 196–199.
- [85] Nepotpisano. 1936. Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1935.; *Etnolog*, br. 8–9, s. 113.
- [86] Nepotpisano. 1940. Nastopno predavanje dr. Nika Zupaniča; *Jutro*, 23. novembra, s. 7.
- [87] Neubecker, Friedrich Karl. 1913. Balkanski problemi; *Balkanicus. Albanski problem i Austro-Ugarska*, s. 100–111. Beograd: Štamparija „Dositije Obradović”.
- [88] Nikašinović, Božidar. 1904. *Austro-ugarska politika na Balkanu i Kraljevina Srbija*. Beograd: Aleksa Ratarac i Milija Batinić, srp. nar. Poslanici okruga smederevskog.
- [89] Ogris, Albin. 1921. *Borba za Jugoslovensko držabo. Načrt zgodovine in delovanja Jugoslovenskega Odbora v Londonu za časa svetovne vojne*. Ljubljana: Založila Tiskovna zadruga.
- [90] Oraovac, Tomo P. 1913. *Arbanaško pitanje i srpsko pravo*. Beograd: Izdanje Knjižare Rajkovića i Đukovića.
- [91] Orešković, Antonije. 1895. *Malo više svetlosti. Povodom brošure „Knjaz Mihailo i zajednička radnja balkanskih naroda”*. Beograd: Štamparija Svetozara Nikolića.
- [92] Pajk, Milan. 1913. K. Gersin, Altserbien und die albanesische Frage; *Ljubljanski Zvon*, br. 1, s. 55.
- [93] Paulová, Milada. 1925. *Jugoslavenski odbor (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914. do 1918.)*. Zagreb: Prosvjetna nakladna zadruga.
- [94] Pavlowitch, Stevan K. 2002. *Serbia: The History behind the Name*. London: Hurst & Company.
- [95] Pirc, Louis J. 1916. Iz življenja Dr. Nike Zupaniča; Niko Zupanič. *Slovenija vstani! Ameriškim Slovencem. Govor, ki ga je imel pred Slovenci v Clevelandu 28. aprila 1916*, s. xi–xxix. Cleveland: Tiskarna „Clevelandske Amerike”.
- [96] Pleterski, Janko. 1971. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
- [97] Plut, Milan. 1913. *Po macedonskem bojišču*. Ljubljana: Samozaložba.

- [98] Pribičević, Svetozar. 1897. Misao vodilja Srba i Hrvata; Jovan P. Banjanin, Milan Kostić, Ivan Lorković, Dušan Mangjer, Lav Mazura, Svetozar Pribičević. *Narodna Misao*, s. 49–77. Zagreb: Ujedinjena hrvatska i srpska akademska omladina.
- [99] Promitzer, Christian. 2001. Niko Županić in vprašanje jugoslovanstva; med politiko in antropologijo (1901–1941); *Prispevki za novejšo zgodovino*, br. 1, s. 7–30.
- [100] Promitzer, Christian. 2003 a. The South Slavs in the Austrian Imagination; Nancy M. Wingfield, ur. *Creating The Other. Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*, s. 183–215. New York i Oxford: Berghahn Books.
- [101] Promitzer, Christian. 2003 b. Niko Županić kot slovenski etnolog. Njegovo ravnateljstvo v Etnografskem muzeju v Ljubljani (1923–1940); *Etnolog*, s. 287–316.
- [102] Radovanović, Vojislav S. 1929. *Nacionalni zavet Jovana Cvijića. (Sas likom i faksimilom narodnog velikana)*. Beograd: Biblioteka „Život i rad“.
- [103] Rittig, Ivan. 1919. *Blagostanje kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*. Zagreb: Štampa Kuzme Rožmanica.
- [104] Samassa, Paul. 1910. *Der Völkerstreit im Habsburgerstaat*. Leipzig: Dietrich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher.
- [105] Savić, Vladislav R. 1918. *South-Eastern Europe. The Main Problem of the Present World Struggle*. New York: Fleming H. Revell Company.
- [106] Seton-Watson, Robert William. 1911. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. London: Constable & Co.
- [107] Slavec Gradišnik, Ingrid. 2016. Recepcija Jovana Cvijića v slovenski etnologiji; *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, br. 1, s. 11–31.
- [108] Slepčević, Pera, Ljubo Leontić, Vladislav Fabjančič. 1916. *Jugoslovensko jedinstvo. Manifest Jugoslovenske Ujedinjene Omladine*. Valparaiso: „Jugoslovenska Država“ glasnik Jugoslovenske Narodne Odbrane u Južnoj Americi.
- [109] Slipičević, Fuad. 1957. *Prvi svjetski rat i stvaranje države jugoslovenskih naroda*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- [110] Smolej, Viktor. s. d. *Stari politiki in javni delavci o Osvobodilni fronti, o jugoslovenskem osvobodilnem gibanju in o Titu*. Razgovori z dr. Brecljem, ing. Dušanom Serencem, Engelbertom Ganglom in dr. Nikom Zupaničem. s. l.: Izdalo uredništvo Slovenskega poročevalca.
- [111] Stefanović, Vuk. 1818. *Srpski rječnik, istolkovan njemačkim i latinskim riječima*. Beč: P. P. Armeniern.
- [112] Stelè, France. 1956. Niku Županiću ob osemdesetletnici; *Slovenski etnograf*, br. 9, s. 269–270.
- [113] Stojadinović, Milan M. 1963. *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*. Buenos Aires: El Economista.
- [114] Suppan, Arnold. 1999. *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835–1918.)*. Zagreb: Naprijed.
- [115] Šafařík, Pawel Josef. 1837. *Slowanské starožitnostj*. Praha: Pomocj Českého museum.
- [116] Tresić Pavičić, Antun. 1928. *Budućnost Južnih Slavena*. Zagreb: Tiskarna „Merkan-tile“ (G.) Jutriša i drugovi.
- [117] Trgovčević, Ljubinka. 1986. *Naučnici Srbije u stvaranju Jugoslavije 1914–1920*. Beograd: Narodna knjiga: Srpska književna zadruka.
- [118] Turda, Marius. 2004. *The Idea of National Superiority in Central Europe, 1880–1918*. Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- [119] Vošnjak, Bogumil. 1916. *Political and Social Conditions in Slovene Lands (Carniola, Carinthia, Illyrian Littoral and Styria)*. London: The Near East.
- [120] Vošnjak, Bogumil. 1917. *A Chapter of the Old Slovenian Democracy. With an Epilogue by Niko Županić, Ph. D.* London: John Murray.

- [121] Vosnjak, Bogumil. 1917. *A Bulwark Against Germany. The Fight of the Slovenes, the Western Branch of the Jugoslavs, for National Existence*. London: George Allen & Unwin.
- [122] Vosnjak, Bogumil. 1918. *A Dying Empire. Central Europe, Pan-Germanism, and the Downfall of Austria-Hungary*. London: George Allen & Unwin.
- [123] Vošnjak, Bogumil. 1928. *U borbi za ujedinjenu narodnu državu. Utisci i opažanja iz doba svetskog rata i stvaranja naše države*. Ljubljana: Naklada Tiskovne zadruge; Beograd: Izdavačka knjižara Gece Kona; Zagreb: Izdavačka knjižara Z. I. V. Vasića.
- [124] Wachtel, Andrew Baruch. 1998. *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*. Stanford: Stanford University Press.
- [125] Zapisnik II. redne seje filozofskega fakultetnega sveta v Ljubljani dne 16. decembra 1924; original hrani arhiv Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- [126] Z. (upanič, Niko). 1928. Podsekcija jugoslovenske Etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaško-jugoslovanski koridor; *Etnolog*, br. 2, s. 86–89.
- [127] Zoupanitch, Niko. 1919. *Ave Illyria*. Paris: Sociéte générale d'imprimerie et d'édition Levé.
- [128] Zrnić, V. s. d. 1. decembar dan ujedinjenja. Sombor: Štamparija Stevana Stojčića.
- [129] Zupanič, Katarina. 1939. Šopek poljskih cvetlic iz Gribelj v Beli Krajini; *Etnolog*, br. 10–11, s. 114–146.
- [130] Zupanič, Niko. 1900. Doprni kip dr. Prešerna; *Slovenski Narod*, št. 5, 8. januara, s. 3.
- [131] Zupanič, Niko. 1901 a. A. E. I. O. U.; *Jug*, br. 2, s. 51–55.
- [132] Zupanič, Niko. 1901 b. Pogledi na Balkan; *Jug*, br. 3, s. 94–96.
- [133] Zupanič, Niko. 1902. Jugoslovenska romantika; *Ljubljanski Zvon*, br. 12, s. 832–839.
- [134] Zupanič, Niko. 1903. Macedonija; *Ljubljanski Zvon*, br. 4, s. 243–245.
- [135] Zupanič, Niko. 1921 a. Razvojne nujnosti; *Slovenski Narod*, 31. jula, s. 1.
- [136] Zupanič, Niko. 1921 b. Naša železna valuta; *Slovenski Narod*, 30. oktobra, s. 1.
- [137] Zupanič, Niko. 1922. Klerikalna internacionala; *Slovenski Narod*, 30. aprila, s. 1.
- [138] Županič, Niko. 1907 a. Jovan Cvijić. Biografska študija; *Dom in Svet*, br. 12, s. 264–271.
- [139] Županič, Niko. 1907 b. Ilirija; *Ljubljanski Zvon*, s. 486–492, 554–557, 615–620.
- [140] Županič, Niko. 1907 c. Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda; *Starinar*, s. 167–189; 1908, s. 1–68.
- [141] Županič, Niko. 1909. „Slovenska inferijornost” i nemačka nauka; *Brankovo kolo za zabavu, pouku i književnost*, br. 19, s. 289–291, br. 20, s. 308–310.
- [142] Županič, Niko. 1912. *Žumberčani i Marindolci. Prilog antropologiji i etnografiji Srba u Kranjskoj*. (Separatni otisak iz „Prosvetnog glasnika 1912 g.”). Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- [143] Županič, Niko. 1914. Hrvati kod Atine. Prilozi antropologiji i istorijskoj etnologiji Atike; *Starinar*, s. 91–152.
- [144] Županič, Niko. 1916. *O Slovincima*. (Sa uvodom Ivana Meštrovića.). New York: Tisak tiskare „Hrvatskog Svijeta”.
- [145] Županič, Niko. 1917. Kosovo; (*Krfski*) *Zabavnik*, 15. jula, s. 8–11.
- [146] Županič, Niko. 1917. Severo-zapadna granica Balkanskog Poluostrva; *Zabavnik*, 15. oktobra, s. 1.
- [147] Županič, Niko. 1918. Franjo vitez Miklošić; *Zabavnik*, 15. juna, s. 12–13.
- [148] Županič, Niko. 1918. Jugosloveni behu i biće opet jedno (Odlomak iz govora „Serbia virtute domina gentium” u „Hotel Savoja” u Londonu); *Zabavnik*, 15. avgusta, s. 2–3.
- [149] Županič, Niko. 1918. Paletolitska i neolitska etnologija jugoslovenskih zemalja; *Zabavnik*, 15. avgusta, s. 14–16.
- [150] Županič, Niko. 1920. Etnogeneza Jugoslovenâ. Rasna historija i karakter Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara; *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 222, s. 139–193.

- [151] Županić, Niko. 1921. *Narodna Radikalna Stranka Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Ljubljana: Poverjeništvo NRS za slovensko ozemlje.
- [152] Županić, Niko. 1922 a. *Tragom za Pelazgima. Prilog preistorijskoj etnologiji Slovenije Trupa Balkanskog poluostrva; posebni otisak iz Narodne Starine*.
- [153] Županić, Niko. 1922 b. Dragotin Kete (sećanja jednog prijatelja); *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, sv. II, s. 1–27.
- [154] Županić, Niko. 1926. Govor; *Politika*, 13. decembra, s. 8.
- [155] Županić, Niko. 1926/27 a. Antropološki ocrtni Nikole P. Pašića i Milenka R. Vesnića; *Etnolog*, br. 1, s. 74–83.
- [156] Županić, Niko. 1929 a. Antropološki karakter Jovana Cvijića; *Etnolog*, br. 3, s. 153–156.
- [157] Županić, Niko. 1929 b. Jovanu Cvijiću. Posmrtni govor Dr. Nike Županića, održan na beogradskom groblju 18. jan. 1927.; *Etnolog*, br. 3, s. 223–224.
- [158] Županić, Niko. 1932. *Zur physio-ethnischen Metamorphose der Völker mit besonderer Rücksicht auf die Südslaven*. Roma. Istituto poligrafico dello stato.
- [159] Županić, Niko. 1933. K fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovene; *Etnolog*, br. 5–6, s. 64–78.
- [160] Županić, Niko. 1934 a. Ime Grk v pomenu „velikana” pri Belokranjcih v Dravski banovini; *Etnolog*, br. 7, s. 166–182.
- [161] Županić, Niko. 1934 b. Za Etnografski muzej v Ljubljani; *Etnolog*, br. 7, s. 235.
- [162] Županić, Niko. 1936. O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovanih; *Etnolog*, br. 8–9, s. 62–81.
- [163] Županić, Niko. 1938. *Pogledi antropologa Jana Czekanovskog na rasnost Srbohrvata*. Beograd: Štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije.

Božidar JEZERNIK

SPIRITUAL FATHER OF THE MODERN YUGOSLAVIA,
HIS RISE AND FALL INTO OBLIVION

Summary

Professor Niko Zupanić (1876–1961), who proudly named himself “the father of the modern Yugoslav idea,” left his imprint in the history of Slovene ethnology and anthropology as the founder of the Slovene Ethnographic Museum and its first director, as the founder and editor of the first Slovene ethnological journal, *Etnolog*, as the first professor in today’s Department of Ethnology and Cultural Anthropology, and as the first president of the Ethnographic Association in Ljubljana.

It seems impossible to write the history of Slavic ethnology and anthropology without analysing the work of the person “who left his mark on the entire first half of the twentieth century”. However, this is exactly what happened. In 1956, the anonymous author of a presentation of Slavic ethnography in *Glasnik Inštituta za Slovensko Narodopisje* (Bulletin of the Institute of Slavic Ethnography), succeeded in listing the full names of a number of men who served this science with credit, without including Professor Zupanić as one of them. As one of his successors wrote, the reasons of these difficulties “most probably were not without political elements.”

Key words: Niko Zupanić, ethnology, anthropology